

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΗ-ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ-ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ-ΓΡΑΜΜΑΤΑ-ΤΕΧΝΗ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

† ΓΕΩΡΓΙΟΣ Θ. ΡΑΜΜΟΣ	33
Η ΚΡΙΣΗ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΣΤΟΝ ΑΙΩΝΑ ΜΑΣ (Α. Δωρικοῦ)	37
ΓΝΩΡΙΜΙΑ ΜΕ ΤΟΥΣ ΜΕΓΑΛΟΥΣ: ΑΥΤΟΒΙΟΓΡΑΦΕΙΤΑΙ (Ι. Γ. Ἀλεξίου)	44
Ο ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗΣ (Δημ. Λιαρομμάτη)	47
ΘΕΙΟ ΣΤΕΦΑΝΩΜΑ (ποίημα Φιλ. Καπάσογλου)	52
ΝΕΩΤΕΡΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ ΣΤΗΝ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ (Χ. Γιαμβριά)	53
ΕΠΙΚΑΙΡΑ (Π. Κλωνάρη)	60
ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ	62
ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ ΣΤΟ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟ (Κ. Δ. Σπηλιωτακοπούλου)	64

ΕΤΟΣ 50^{όν}

ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 1987

ΑΡΙΘ. 478

ΔΡΑΧ. 40

Πρὸς τοὺς κ. κ. συνδρομητὰς τῶν « Ἀκτίνων »

Μὲ τὴν εἴσοδό μας στὴ νέα χρονιά, ὑπενθυμίζομε στοὺς φίλους, συνεργάτας - συνδρομητὰς μας, τὴν ἀνάγκην νὰ ἀνανεώσουν ἐγκαίρως τὴ συνδρομὴ των γιὰ τὸ 1987, μὲ τὴ βεβαιότητα ὅτι συμβάλλουν, ὡς συνεργάται, στὸ πνευματικὸ ἔργο τῶν « Ἀκτίνων » καὶ συντελοῦν στὴν ἀπρόσκοπη καὶ τακτικὴ κυκλοφορία τοῦ Περιοδικοῦ σὲ τόσο ἀπαιτητικοὺς καιροὺς.

Ἔτησίᾳ συνδρομὴ γιὰ τὸ 1987 δρχ. 400.

ΕΤΗΣΙΑ ΣΥΝΔΡΟΜΗ

Ἐσωτερικοῦ: Δρχ. 400. Ἐξωτερικοῦ γενικῶς: \$ 10.

Ἡ συνδρομὴ καταβάλλεται εἰς τὰ γραφεῖα μας, Ἀθηνῶν (Καρύτση 14), Θεσσαλονίκης (Ἀγ. Σοφίας 41). Ἦμπορεῖ ἐπίσης νὰ ἀποστέλλεται διὰ ταχυδρομικῆς ἐπιταγῆς ἢ δι' ἀποστολῆς ἴσης ἀξίας γραμματοσήμων.

Εἰδικῶς οἱ συνδρομηταὶ μας τῆς ἐπαρχίας ἠμποροῦν νὰ καταθέτουν τὴ συνδρομὴ τους, ἔναντι κανονικῆς ἀποδείξεως πληρωμῆς, στοὺς ἐθελοντὰς ἀντιπροσώπους ἢ συνεργάτας μας στὶς πόλεις ὅπου ὑπάρχουν.

ΑΚΤΙΝΕΣ

Έτος 50όν

ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 1987

Άριθ. 478

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Θ. ΡΑΜΜΟΣ

Ἡ «Χριστιανική Ἐνωση Ἀκτίνων» μετὰ βαθυτάτης λύτης ἀγγέλει εἰς τοὺς ἀγαπητοὺς ἀναγνώστας καὶ συνεργάτας τῶν «Ἀκτίνων» τὴν εἰς Κύριον ἐκδημίαν τοῦ Προέδρου αὐτῆς Ὁμοτίμου Καθηγητοῦ τῆς Νομικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Γεωργίου Θ. Ράμμου ἐπισυμβάσαν τὴν 22αν Ἰανουαρίου ἐ.ἐ.

Ἐπιφυλασσόμενοι νὰ παρουσιάσωμε εἰς ἄλλο τεῦχος τῶν «Ἀκτίνων», ἐν ἐκτάσει, τὴν προσωπικότητα καὶ τὸ ἔργον τοῦ διακεκριμένου ἐπιστήμονος, σοφοῦ πανεπιστημιακοῦ διδασκάλου, κοινωνικοῦ ἐργάτου καὶ ἀγωνιστοῦ τῆς Πίστεως, δημοσιεύομε εἰς τὸ παρὸν τεῦχος ποιητικὸν ἀφιέρωμα τῆς κ. Πόπης Μανωλοπούλου καὶ τὰς ἐκφωνηθείσας εἰς τὴν κηδεῖαν τὴν 27ην Ἰανουαρίου ἐ. ἐ. ἐπικηδεῖους ὁμιλίαις τοῦ Καθηγητοῦ τῆς Νομικῆς κ. Γεωργίου Θ. Δασκαρόλη καὶ τοῦ ἱατροῦ κ. Ἀθανασίου Π. Καραντώνη.

ΠΟΡΕΙΑ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ

Ἄφιερωμένο

*στὸν ἀκάματο ἔργατὴ τοῦ πνεύματος
Καθηγητὴ ΓΕΩΡΓΙΟ ΡΑΜΜΟ*

Σὰν «ἔτοιμος ἀπὸ καιρὸ,
σὰ θαρραλέος»
ἀποχαιρέτησες τὴ «Γαλιλαία
τῶν ἐθνῶν».
Νομίζω, κι ὅλας, μ' εὐχαρίστησι
πολλή!
Κι ἴσως, δὲν ἔβλεπες τὴν ὥρα
ν' ἀφήσης τούτη τὴν κοιλάδα
τῶν ἀγώνων,
τῶν νικηφόρων, μάλιστα,
τῶν ἐστεμμένων μὲ τιμές
καὶ θέλητρα
καὶ ἔπαθλα ποὺ οἱ λίγοι πῆραν.
Πλήν, ὅμως,
καὶ τῶν θλίψεων, τὴν κοιλάδα,
τῶν πολλῶν
καὶ τῶν καυτῶν δακρύων,
τῶν ἀπογοητεύσεων,
τῶν πόνων τῶν ἀσήκωτων,
τῆς μοναξιᾶς καὶ τῆς σιωπῆς,
τῆς περηφάνειας τῆς κορφῆς
καὶ τῶν γενναίων
τῆς θελημένης στέρησης.
Κοντολογίης, μ' ὅτι ἀντάλλαξες
τις νίκες σου
κι ἔκαμες τίμιο, μεγάλο καὶ ὠραῖο
τὸ πέρασμά Σου!
Τὴν Ἀλεξάνδρειά σου Σὺ
δὲν τὴ χαιρέτησες μὲ μισεμοῦ
χαιρέτια,
μὲ adio.

Τὴν Ἀλεξάνδρεια ποὺ ἀγάπησες,
τὴν κουβαλοῦσες μέσα σου!
«Τὲς μουσικὲς καὶ τὲς ἐξαισίεις
φωνῆς»
ποὺ ἀξιώθηκες ν' ἀκούσης,
στῶν μυστικῶν σου ὁραμάτων
τις στιγμές,
τώρα τις ζῆς!
Γιὰ σένα, ἐδῶ, ἢ «Γαλιλαία
τῶν ἐθνῶν»
στιγμές ὠραίες, μὲν, σοῦ χάρισε,
ἀλλὰ στιγμές καὶ ὀλίγες...
Στιγμές ποὺ κι ὅλας ξέχασες
σὲ μιὰ Στιγμῇ,
σὰν ξαφνικά, ὥρα τῆς νύχτας,
ἔπεσεν ἡ Φωνὴ ἀπ' Οὐρανοῦ,
σὰν χεῖμαρρος πολλῶν νερῶν,
καὶ σὰν Φωνὴ βροντῆς μεγάλης,
καὶ σὰν Ὁδὴ καινούργια
γλυκοτραγουδισμένη σὲ κιθάρες
καὶ σοῦπε:
— Τώρα μπερὲς στὴν Ἀλεξάνδρεια!
— Ἔτσι δὲν σοῦπε;
«Ναί, λέγει τὸ Πνεῦμα, ἵνα ἀναπαύ-
σωνται ἐκ τῶν κόπων αὐτῶν τὰ δὲ
ἔργα αὐτῶν, ἀκολουθεῖ μετ' αὐτῶν».

ΠΟΠΗ ΜΑΝΩΛΟΠΟΥΛΟΥ

ΑΚΤΙΝΕΣ ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 1987

Για την ελληνική επιστήμη του δικαίου έφυγε ένας γίγαντας. Για την ελληνική κοινωνία έφυγε ένας ακαταπόνητος και πάντοτε νέος εργάτης της προκοπής της. Για την ελληνική Έκκλησία έφυγε ένα από τα πιο ενσυνείδητα παιδιά της. Είναι αδύνατο, εδώ, έστω και να σκιαγραφήση κανείς την προσωπικότητα του Γεωργίου Ράμμου. Ο πολυσέβαστος δάσκαλός μας υπήρξε μια μορφή, που αφήνει ανεξίτηλη τη σφραγίδα της στην πνευματική πορεία αυτού του τόπου.

Η Ορθοδοξία και ο Ελληνισμός ήσαν οι ανεξάντλητες πηγές του αυτόχρημα νεανικού του σφρίγους, της καταπληκτικής εργατικότητός του, της μετριοφροσύνης και απλότητός του, της καρτερίας του, της μέχρις αυταπαρνήσεως αγάπης του, του σεβασμού του στην έλευθερία της συνειδήσεως των συνεργατών του, της αρετής του.

Η «Χριστιανική Ένωση Επιστημόνων» της οποίας ο Γεώργιος Ράμμος υπήρξε συνιδρυτής και μέχρι τέλους ένα από τα πλέον δραστήρια μέλη της, οι φίλοι του και συνεργάται του στην προσπάθεια για το πνευματικό ανέγασμα του ελληνικού λαού, όπου υπήρξε πρωταγωνιστής με τον αξέχαστο φίλο του και κορυφαίο πνευματικόν άνθρωπο, τον Άλέξανδρο Τσιριντάνη, το πλήθος των Ίδρυμάτων, Σωματείων και Οργανώσεων στη διοίκηση των οποίων έθήτευσε και έθήτευε, λυποῦνται βαθύτατα για τη στέρησή του. Είναι όμως βέβαιοι ότι ο Άγνωσθέης Κύριός του του έχει ήδη απονεμίει τον «της δικαιοσύνης στέφανον».

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Θ. ΔΑΣΚΑΡΟΛΗΣ

Δέν πρόκειται τώρα να είπω της σοφίας σου της σεμνής το δικαίον εγκώμιον. Άλλοι πλέον αρμόδιοι από εμέ ώμίλησαν δια τον εξαίρετον νομικόν, τον άπαράμιλλον πανεπιστημιακόν διδάσκαλον με διεθνή προβολήν, τον άκάματον εργάτην του δικαίου.

Είς όσους είχαν την εύτυχίαν να σε γνωρίσουν και να συνεργασθοῦν μαζί σου είς το «Έλληνικόν Φώς» ή έκδημία σου έφερεν είς την μήνην μας τον θαρραλέον αγωνιστήν είς τον στίβον των πνευματικῶν αγώνων, τον άκέραιον άνθρωπον, τον ανεξάντλητον εργάτην της καλωσύνης και της αγάπης.

Το «Έλληνικόν Φώς» είχε την εύκαιρίαν από της ιδρύσεώς του, το 1948, να δεχθῆ την πολύτιμον συμβολήν σου είς όλας τας εκφάνσεις της κοινωνικής του δράσεως. Είς τας δυσκόλους τότε στιγμάς του εθνικού μας βίου, εύθύς μετά την λήξιν του πολέμου, όταν και το «Έλληνικόν Φώς» ανέλαβε να προσφέρῃ τας υπηρεσίας του είς την πνευματικήν και υλικήν συμπαράστασιν του δοκιμασθέντος λαού μας και να έπουλώσῃ τας πληγάς του, υπείκων τότε είς την φωνήν του λαού μας, ως είς έντολήν του Θεού, μετέσχες είς την ώραίαν εκείνην ανθρωπιστικήν προσπάθειαν, ως άπλοῦς μὲν στρατιώτης κατά την σεμνότητα και εργατικότητα, ως ήγέτης δέ και πρωτεργάτης κατά την συναίσθησιν των τεραστίων εύθυνων, που ανέλαβανες.

Άλλοτε περιοδεῦων και όμιλῶν είς τα πέρατα της Έλληνικής γῆς, δια να τονώσῃς το φρόνημα του λαού μας και της νεολαίας μας, άλλοτε πάλιν πρωτοστατῶν είς το έργον της Προνοίας, με υπεύθυνον καθοδήγησιν και χωρίς περιορισμούς είς τας εκδηλώσεις της αγάπης σου, προσέφε-

ρες έαυτὸν ὑπογραμμὸν κοινωνικοῦ ἐργάτου.

Καὶ τὸ ἔργον αὐτὸ τὸ συνέχισες μὲ ἠύξημένην ὑπευθυνότητα μέχρι τῆς τελευταίας σου πνοῆς, ἰδίως μετὰ τὴν ἐκδημίαν τῶν ἀειμνήστων συναδέλφων σου, τοῦ Ἀλεξάνδρου Τσιριντάνη καὶ Δημητρίου Κωτσάκη, ὅτε πλέον ἀνέλαβες καὶ συνεμερίσθης τὰς ἡγετικὰς εὐθύνας τοῦ Συλλόγου μας μετὰ τοῦ ἀγαπητοῦ καὶ σεβαστοῦ μας προέδρου κ. Σταύρου Πλακίδη.

Κατεῖχες κατὰ θαυμαστὸν τρόπον τὴν δύναμιν, μὲ τὴν Ἀλήθειαν, μὲ τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν ἐργατικότητά σου, νὰ προβιβάζης πάντοτε τοὺς μετὰ σοῦ συνεργαζομένους, οἱ ὅποιοι εἰς τὸ πρόσωπόν σου διέκριναν τὸν τύπον τοῦ καλοῦ κ' ἀγαθοῦ ἀνδρὸς καὶ

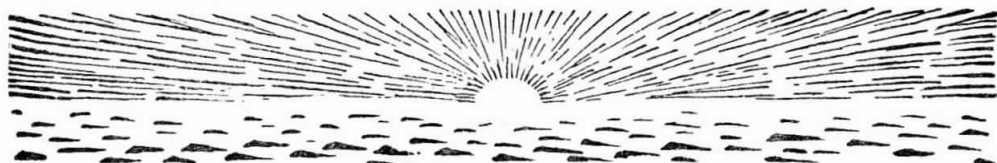
πολίτου, τοῦ ἀκαμάτου ἐργάτου τῆς προόδου.

Ἐνα τέτοιο παράδειγμα ζωῆς δὲν ἀποτελεῖ ἀπλῶς μίαν ὠραίαν ὀνάμνησιν τοῦ παρελθόντος. Εἶναι ἡ χρυσῆ ἀλυσίδα ποῦ συνδέει τὰς γενεὰς μετὰξὺ των καὶ ἐξασφαλίζει τὴν πολυτιμὴν συνέχειαν.

Ἡ ὀλοκλήρωσις αὐτῆς τῆς προσωπικότητός σου, καρπὸς ἐνὸς βαθύτατος ἐρριζωμένου χριστιανικοῦ βιώματος εἰς τὴν εὐγενῆ ψυχὴν σου, εἶναι ἐκεῖνο διὰ τὸ ὁποῖον θὰ τιμῶμεν πάντοτε τὴν μνήμην σου καὶ θὰ προβάλλωμεν πρὸς μίμησιν εἰς τοὺς ἐπερχομένους.

Αἰωνία Σου ἡ μνήμη.

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ Π. ΚΑΡΑΝΤΩΝΗΣ

Η ΚΡΙΣΗ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΣΤΟΝ ΑΙΩΝΑ ΜΑΣ

Ἀφιερώνεται στὸν ἀείμνηστο πανεπιστημιακὸ
διδάσκαλο, Καθηγητὴ Δημήτριο Δ. Κωτσάκη.

Α'

Βρισκόμαστε στὴν τελευταία τρι-
ακονταετία τοῦ 19ου αἰώνα. Ὁ **K. Marx**
(γύρω στὸ 1867) ἔχει γράψει τὸ «Κε-
φάλαιο» καὶ ὁ **L. Büchner** τὸ «Δύναμις
καὶ ὕλη». Ὁ **F. Nietzsche** ἀφοῦ ἐξύ-
μνησε τὸν Βαγκνερικὸ ρομαντισμὸ
καὶ τὸν ὀρθολογισμὸ, καταλήγει στὰ
τελευταία του ἔργα τῆς περιόδου τοῦ
Zarathustra στὸ ἰδιανικὸ τοῦ ὑπεραν-
θρώπου. Τὸ Βυζάντιο θεωρεῖται «σκο-
τεινὸς Μεσαίωνας». Ἡ ἀνθρωπότητα
θαμπωμένη ἀπὸ τὶς τότε ἐπιστημονικὲς
προόδους φαίνεται νὰ γοητεύεται ἀπὸ
τὰ κηρύγματα τῶν ὑλιστῶν φιλοσόφων
καὶ τῶν Νιτσεικῶν ἰδεῶν, ποὺ ἔχουν γί-
νει τῆς μόδας.

Ὁ **L. Feuerbach** κηρύττει ὅτι Θεὸς
καὶ αἰώνια ζωὴ εἶναι εὐσεβεῖς πόθοι
τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀποθεώνει τὸν ἀν-
θρώπινο λόγο. Στὸν καθημερινὸ ὅμως
βίο ὑπάρχει ἐκ παραδόσεως κάποια
αὐτοσυγκράτηση, ὁ ἀνθρώπος δὲν ἔχει
παραδοθεῖ στὴν εὐζωΐα ὅπως ἀργό-
τερα, κι' ἄς διδάσκει ὁ **L. Feurbach**
ὅτι τὸ ἠθικὸ ἰδεῶδες εἶναι ἡ ἐπίγεια
εὐδαιμονία.

Στὴ μουσικὴ βρίσκει μεγάλη ἀπήχη-
ση ὁ νοσηρὸς ρομαντισμὸς τοῦ **R.**
Wagner ποὺ ἀπετέλεσε κατὰ τὴν ἔκ-
φραση τοῦ **Max Graf** «τὸ τραγούδι τῆς
ἄρπας ποὺ συνοδεύει τὴ δύση τῶν πα-

λαιῶν θεῶν, τὸ ρόγχο τῆς ἀγωνίας
ἐνὸς πολιτισμοῦ, ποὺ σβήνει»⁽¹⁾. Στὴ
ζωγραφικὴ ἐπικρατεῖ ὁ ἱμπρεσιονι-
σμὸς, ποὺ ἐκφράζει ἄμεσα τὶς ἐντυ-
πώσεις τῶν αἰσθήσεων, (ἂν καὶ δὲν
ἀπουσιάζει τελείως ἡ φαντασία), καὶ
παρουσιάζει τὸ παιγνίδισμα τῆς ἀτμο-
σφαίρας καὶ τοῦ φωτός, τὸν πλοῦτο
τῶν χρωμάτων, τὶς ἀντιθέσεις τῶν τό-
νων.

Ἡ Φυσικὴ ἔχει φθάσει σὲ μία ἀπλό-
τητα καὶ ἐνότητα χάρις στὶς ἐργασίες
τῶν **I. Newton**, τοῦ **J. L. Lagrange**,
τοῦ **W. R. Hamilton**, τοῦ **J. C. Maxwell**
καὶ ἄλλων σοφῶν καὶ ἔχει κατορθώσει
νὰ ἐρμηνεύσει ἱκανοποιητικὰ τὰ πλεί-
στα τῶν φαινομένων τοῦ μακροκόσμου,
ποὺ εἶχαν ὡς τότε παρατηρηθεῖ. Στὰ
Μαθηματικὰ ἡ Ἀνάλυση ἔχει προο-
δεύσει, ἔχει γίνῃ αὐστηρότερη χάρις
στὶς ἐργασίες τῶν **J. L. Lagrange**, **C.**
F. Gauss, **A. L. Cauchy** καὶ **K.**
Weierstrass καὶ μορφές, ὅπως ὁ **N. H.**
Abel καὶ ὁ **E. Galois**, ὁ **C. G. J. Jacobi**,
ὁ **P. G. Dirichlet** καὶ ὁ **N. I.**
Lobachevsky ἔχουν πλουτίσει τὴν ἐπι-
στήμη τοῦ Εὐκλείδη καὶ τοῦ Πυθαγό-
ρα μὲ τὶς σπουδαῖες ἐργασίες τους.
Ἕνας ἀριθμὸς μεγάλων μαθηματικῶν
ἐταιρειῶν ἀρχίζει νὰ ἰδρύεται καὶ ὁ
ἀριθμὸς τῶν ἐγκυρων μαθηματικῶν
περιοδικῶν πολλαπλασιάζεται γιὰτι
κυκλοφοροῦν καινούργια ὡς ἐπίσημα

ὄργανα τῶν διαφόρων ἐπιστημονικῶν ἔταιρειῶν⁽¹⁵⁾

Μεταξὺ τῶν διανοουμένων ὑπάρχει γενικὰ μία εὐφορία ποὺ ἐγγίζει τὰ ὄρια τῆς ἀλαζονείας. Μερικοὶ ὀξυδερκεῖς ἔχουν διαισθανθεῖ τὴν κρίση, ἀνάμεσα τοὺς ὁ μεγαλοφυῆς καὶ προφητικὸς **F. Dostoyevsky** καὶ ἔχουν προειδοποιήσει. Οἱ πολλοὶ ἐν τούτοις ἀνυποψίαστοι γιὰ τὴν ἐπερχόμενη λαίλαπα χαιρετίζουν τὴν ἀνατολὴ τοῦ 20οῦ αἰῶνα μὲ τὴ γνωστὴ ἀναμελιὰ τοῦ ἀνθρώπου τῆς μπῆλ ἐπὸκ, ἔτοιμοι νὰ παραδοθεῖ ἀμέριμνος στοὺς ρυθμοὺς τοῦ βάλς.

✧ ✧ ✧

Καὶ τότε, ὡς κεραυνὸς ἐν αἰθρίᾳ, ξεσπάει ἡ κρίση στὶς θετικὲς ἐπιστήμες. Ἡδὴ ἀπὸ τὸ 1874, ὅταν ὁ **P. du Bois Reymond** ἀνακοινῶναι ἕνα ἀποτέλεσμα ἀπὸ τὶς παραδόσεις τοῦ 1861 τοῦ δασκάλου τοῦ **K. Weierstrass**, ποὺ δὲν συμφωνεῖ μὲ ὅ,τι ἐκ διαισθήσεως ἦταν ὡς τότε σιωπηρῶς παραδεκτό, γίνεται φανερό ὅτι παρὰ τὶς προσπάθειες τοῦ **A. L. Cauchy** καὶ τοῦ **K. Weierstrass** γιὰ νὰ τεθεῖ ἡ μαθηματικὴ ἀνάλυση σὲ ἀυστηρότερες θάσεις ἀπὸ ἐκεῖνες τῆς ἐποχῆς τοῦ **I. Newton** καὶ τοῦ **G. W. Leibnitz**, ποὺ ἦταν ὡς ἕνα μεγάλο θαυμῶ ἐπιτυχεῖς, χρειάζεται ἀκόμη νὰ ἐξεταστοῦν πιὸ προσεκτικὰ τὰ θεμέλια τοῦ κλάδου αὐτοῦ τῶν Μαθηματικῶν καὶ νὰ διερευνηθοῦν πάλι οἱ ἔννοιες τῆς συναρτήσεως, τοῦ ὀρίου, τῆς συνεχείας καὶ τῆς παραγωγῆς^(15, 19).

Καὶ ἐνῶ αὐτὸ ἀρχίζει νὰ γίνεται μὲ τὴν χρῆσιν τῆς θεωρίας τῶν συνόλων τοῦ **G. Cantor**, νέες δυσκολίες ἀνακύπτουν καὶ ἡ κρίση θαθαίνει. Πράγματι τὸ 1897 ὁ **C. Burali-Forti** φέρνει στὸ φῶς τὸ πρῶτο παράδοξο τῆς θεωρίας τῶν συνόλων καὶ τὸν ἀκολουθεῖ ὁ ἴδιος ὁ **G. Cantor** καὶ ὁ **B. Russell** (1902). Καὶ καθ' ὃν χρόνον ἐξετάζονται τὰ θεμέλια τῆς Γεωμετρίας καὶ τῆς Ἀριθμητικῆς ἀπὸ τὸν **G. Peano** καὶ ἄλλους, γίνεται φανερὴ ἡ ἀνάγκη ἐπανεξετάσεως τῶν θεμελίων ὄχι μόνο τῆς Μα-

θηματικῆς Ἀναλύσεως, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς Λογικῆς^(2, 3, 15).

Ἐν τῷ μεταξὺ μὲ τὴν ἀνακάλυψιν τοῦ φωτοηλεκτρικοῦ φαινομένου ἀπὸ τὸν **H. Hertz** τὸ 1890 καὶ τὴν ἀποτυχημένη προσπάθεια ἐρμηνείας του μὲ τὶς κλασσικὲς ἀντιλήψεις καὶ μὲ τὶς δυσκολίες κατὰ τὴν προσπάθεια θεωρητικῆς ἐρμηνείας τῆς κατανομῆς τῆς ἐντάσεως συναρτήσεως τῆς συχνότητος στὴν ἀκτινοβολία τοῦ μέλανος σώματος γίνεται φανερό, ὅτι κρίση ὑποβόσκει καὶ στὴ Φυσικὴ⁽⁶⁾.

Μὲ τὶς κλασσικὲς ἀντιλήψεις ἡ κατανομὴ αὐτὴ δίνεται ἀπὸ διάφορους τύπους, οἱ ὁποῖοι ὀδηγοῦν σὲ ἀσυμφωνία μὲ τὰ πειραματικὰ δεδομένα. Ἔτσι π.χ. ὁ τύπος τῆς ἐντάσεως συναρτήσεως τῆς συχνότητος, ὁ γνωστὸς ὡς τύπος τῶν **Rayleigh-Jeans** δίνει τελείως διαφορετικὰ ἀποτελέσματα ἀπὸ τὸ πείραμα γιὰ τὶς μεγάλες συχνότητες, ἡ δὲ ὀλικὴ ἐνέργεια ποὺ ἐκπέμπει τὸ μέλαν σῶμα σὲ οἰανδήποτε θερμοκρασία πλὴν τοῦ ἀπολύτου μηδενὸς εἶναι, βάσει αὐτοῦ τοῦ τύπου ἄπειρη, πρᾶγμα ποὺ ἀντιβαίνει πρὸς τὸ πείραμα καὶ τὴν κοινὴ λογικὴ⁽⁶⁾.

Οἱ μαθηματικοὶ προσπαθοῦν νὰ ξεπεράσουν τὴν κρίση, ὀρίζοντας ἀυστηρότερα τὶς ἔννοιες, μελετώντας τὰ θεμέλια τῆς ἐπιστήμης τους καὶ αὐτῆς τῆς Λογικῆς, περιορίζοντας περισσότερον τὴν ἔννοια τοῦ συνόλου κλπ.

Οἱ φυσικοὶ φαίνονται ἐπαναστατικότεροι. Μὲ τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ φωτονίου ἀπὸ τοὺς **A. Einstein** καὶ **M. Planck** καὶ τὴν διαμόρφωση ἀπὸ τοὺς **W. Heisenberg**, **N. Bohr**, **M. Born** **E. Schrödinger**, **L. de Broglie** τῆς Κβαντομηχανικῆς ἀναθεωροῦν ριζικὰ ἀνέκαθεν καθιερωμένους ἀντιλήψεις καὶ καταφέρουν καίριο πλῆγμα στὴ μηχανιστικὴ ἀντίληψη γιὰ τὴ φύση, τοῦ περασμένου αἰῶνα⁽⁶⁾.

Καὶ ἐνῶ γύρω στὰ 1925-28 οἱ μαθηματικοὶ δὲν ἔχουν πλέον σοβαρὸ πρόβλημα μὲ τὴν κρίση τοῦ 1875 καὶ οἱ συζητήσεις τους, ποὺ συνεχίζονται ἀκόμα ἐπὶ δεκαετίες, ἐπικεντρώνονται κυρίως στὰ παράδοξα τῆς Συλλοθεω-

ρίας, οι φυσικοί έχουν καινούργια προβλήματα που σχετίζονται με την έρμηνεία της Κβαντομηχανικής και τα θεμέλια του νέου αυτού κλάδου της επιστήμης που το 1925-28 έχει πλέον διαμορφωθεί και έχει μεγάλη επιτυχία στην έρμηνεία των φαινομένων του μικρόκοσμου.

✧ ✧ ✧

Η επίδραση στις συζητήσεις αυτές των μαθηματικών και των φυσικών του φιλοσοφικού πιστεύω του κάθε επιστήμονα γίνεται έκδηλη. Η άλληλεπίδραση Έπιστήμης και Φιλοσοφίας γίνεται περισσότερο από κάθε άλλη φορά φανερή.

Στη Φυσική τα κυριότερα φιλοσοφικά ρεύματα του αιώνα μας παίζουν το ρόλο τους στις σχετικές συζητήσεις των επιστημόνων. Έμφανίζονται οι όπαδοι της λεγομένης έρμηνείας της Κοπεγχάγης με κύριους εκπροσώπους τους N. Bohr, M. Born, W. Heisenberg, W. Pauli και των διαφόρων αντίπαλων όπως ο A. Einstein, ο L. de Broglie, ο D. Bohm, ο J. P. Vigiér κλπ., οι οποίοι προτείνουν ποικίλες διαφορετικές έρμηνείες^(6, 14).

Και ενώ ο N. Bohr έχει δεχθεί έκδηλα την επίδραση των W. James και S. Kierkegaard και ο W. Heisenberg των ιδεών του Πλάτωνα⁽¹⁶⁾, ο A. Einstein κλίνει προς τον κριτικό ρεαλισμό και άλλοι αντίπαλοι της έρμηνείας της Κοπεγχάγης είναι έπηρεασμένοι από το Μαρξιστικό όρθολογισμό. Μεγάλη έξ άλλου επίδραση στη σκέψη των περισσότερων από τους θεμελιωτές της Κβαντικής θεωρίας έχει άσκήσει το έργο του H. Poincaré, ο οποίος είχε μεταξυ άλλων έπηρεαστεί από τις ιδέες των ιντετερμινιστών Γάλλων φιλοσόφων C. Renouvier και E. Boutroux. Και οι συζητήσεις οι σχετικές με την έρμηνεία της Κβαντομηχανικής συνεχίζονται ως τις μέρες μας^(7, 17, 18).

Άλλά εκτός του ύπαρξισμού (Kierkegaard), το άλλο μεγάλο ρεύμα της φιλοσοφίας του αιώνα μας, ο λογικοεμπειρισμός που ξεκίνησε από τη Βιέννη του Μεσοπολέμου (Wiener Kreis),

έχει και αυτό άλληλεπίδραση με την έπιστήμη του αιώνα μας και έχει συμβάλει στην έρευνα θεμάτων έπιστημονικής γλώσσας και μεθόδου.

Στα Μαθηματικά δημιουργούνται οι τρεις γνωστές σχολές του λογικισμού, με κύριους εκπροσώπους τους B. Russell και A. N. Whitehead και πρόδρομους τους R. Dedekind, G. Frege και G. Peano, του ιντουϊσιονισμού με κύριο εκπρόσωπο τον L. G. J. Brouwer και πρόδρομους τους L. Kronecker και H. Poincaré και του φορμαλισμού με ιδρυτή τον D. Hilbert^(2, 3).

Η καθεμιά από αυτές προτείνει δικές της λύσεις στις άντινομίες της γενικής θεωρίας των συνόλων και προσπαθεί να τοποθετήσει τα θεμέλια των μαθηματικών όσο είναι δυνατό βαθύτερα. Έχει τις έπιτυχίες της, αλλά και τις άποτυχίες και δέχεται τα πυρά άλλων μαθηματικών με διαφορετική φιλοσοφία⁽¹⁵⁾.

Πολλοί θεωρούν ικανοποιητικό το πρόγραμμα των λογικιστών, άλλοι έχουν σοβαρές άντιρρήσεις. Οι μέθοδοι των διαισθητικών δέν οδηγούν σε άντιφάσεις. Με τους περιορισμούς όμως που έθεσαν δέν κατόρθωσαν να παραγάγουν όλα τα γνωστά Μαθηματικά και πολλές φορές η διαδικασία που ακολουθούν είναι έξαιρετικά πολύπλοκη συγκρινόμενη με τις μεθόδους των κλασικών Μαθηματικών. Η άποψη τους όμως ότι οι άντινομίες των συνόλων όφείλονται στην επέκταση των νόμων της Λογικής, που ισχύουν για πεπερασμένα σύνολα, στα άπειροσύνολα, είναι πολύ ένδιαφέρουσα^(1, 15).

Το πρόγραμμα των φορμαλιστών, έπιτυχές σε έπί μέρους συστήματα, στηρίζεται αναπόφευκτα στην άπόδειξη της συνέπειας των αξιωματών των διαφόρων κλάδων των Μαθηματικών. Το 1931 με την περίφημη έργασία του K. Gödel, στην όποια άποδεικνύεται άναμφίβολα η άδυναμία να άποδειχθεί η συνέπεια ένός άρκετά πλούσιου φορμαλιστικού συστήματος με μεθόδους που άνήκουν στο σύστημα (δέν είναι δηλαδή δυνατόν να σχηματιστεί άρκε-

τά πλούσιο σύστημα, πού νά είναι συγχρόνως πλήρες καί συνεπές), καταφέρεται βαρῦ πλῆγμα στό πρόγραμμα τῶν φορμαλιστῶν, ὅπως τουλάχιστον τὸ εἶχε διατυπώσει ἀρχικὰ ὁ **D. Hilbert**. Οἱ ἐξελίξεις αὐτές δείχνουν ἕνα ἀπρόβλεπτο περιορισμὸ στίς μεθόδους τῶν φορμαλιστῶν^(9, 15).

Γενικῶς ὑπάρχουν σέ ὅλα αὐτὰ πολλές πλευρές πού πρέπει ἀκόμα νά διερευνηθοῦν. Ἡ κρίση πού προαναφέραμε καί οἱ προσπάθειες ὑπέρθασης τῆς ἀποδεικνύουν, ὅτι ὑπάρχουν ὀρισμένα ὄρια πού ἡ ἐπιστήμη δὲν μπορεῖ νά ξεπεράσει. Κάθε φορά διευρύνουμε κάπως τὰ ὄρια τοῦ ἐπιστητοῦ, ἀλλά τὰ ὄρια ὑπάρχουν. Εἶναι τὸ «μεγαλύτερο κλουβί» κατὰ τὴν ἔκφραση τοῦ **Philippe Sherrard**⁽¹²⁾, εἶναι ὁ «φράκτης» κατὰ τὸν Ἀλέξανδρο Τσιριντάνη⁽¹³⁾ (*).

✧ ✧ ✧

Ἄμεση συνέπεια τῆς προόδου πού ἔγινε στὸν αἰῶνα μας στίς Φυσικομαθηματικές ἐπιστήμες εἶναι ἡ ἀλματώδης πρόοδος τῆς τεχνολογίας⁽⁹⁾. Ἐνα ἀπὸ τὰ πιὸ ἐντυπωσιακὰ ἐπιτεύγματα τοῦ αἰῶνα μας στὸν τομέα αὐτὸ εἶναι ἡ ἐξέλιξη τῆς κατασκευῆς ἠλεκτρονικῶν ὑπολογιστῶν.

Ὁ πρῶτος κατασκευαστὴς μιᾶς ὑπολογιστικῆς μηχανῆς θεωρεῖται ὁ **B. Pascal** (1642), ἀν καὶ προηγήθηκαν, φαίνεται, οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες μὲ τὸν «ἀστρολάβο τῶν Ἀντικυθέρων». Ἐκτοτε καὶ ὡς τὸν 20ὸ αἰῶνα ἔγιναν πολλές βελτιώσεις σὲ αὐτὸν τὸν τομέα. Ἡ πρόοδος ὁμως πού ἔγινε στὸν αἰῶνα μας ὑπερέβη κάθε προηγούμενο. Κάθε μερικὰ χρόνια μιὰ νέα γενεὰ ὑπολογιστῶν ἐπισκιάζει τελειῶς ἀπὸ ἀπόψεως ταχύτητας, ἀξιοπιστίας, μνήμης, δυνατοτήτων

τοὺς ὑπολογιστὲς τῆς προηγούμενης γενεᾶς⁽¹⁵⁾.

Χάρη τῆς πρόοδο τῆς Φυσικῆς στὸν τομέα τῆς Φυσικῆς Στερεοῦ σώματος, στίς ἐφαρμογές τῶν ἡμιαγωγῶν, τὴν ἐξέλιξη τῆς ἠλεκτρονικῆς, οἱ **transistors** ἀντικατέστησαν τίς ἠλεκτρονικὲς λυχνίες καὶ τὰ ὀλοκληρωμένα κυκλώματα μᾶς κατέπληξαν. Ἐτσι κατορθώθηκε ὁ περιορισμὸς τοῦ ὄγκου καὶ τοῦ βάρους τῶν νέων αὐτῶν μηχανῶν καὶ ὑπολογιστῆς «προσωπικοῦ» ὄλο φηγνότεροι καὶ μὲ ὄλο περισσότερες δυνατότητες κάνουν τίς νέες αὐτές ἐξελίξεις προσιτὲς σχεδὸν στὸν καθένα⁽⁵⁾.

Ὁ ἄνθρωπος μὲ τὴ βοήθεια τοῦ ὑπολογιστῆ «περπάτησε» στὸ διάστημα, πάτησε στὴ σελήνη, ἐξερεύνησε τὸ πλανητικὸ μας σύστημα, βελτίωσε τίς τηλεπικοινωνίες, βοήθησε τὴ μετεωρολογία στίς προγνώσεις τοῦ καιροῦ, ἐξοικονόμησε χρόνο καὶ φαῖα οὐσία κατὰ τίς ἐρευνές του στοὺς διάφορους κλάδους τῆς ἐπιστήμης ἀπὸ τὴ Φυσικὴ τῶν Στοιχειωδῶν Σωματιδίων καὶ τὴν Ἀστροφυσικὴ ὡς τὴ Φιλολογία καὶ τὰ Νομικά. Πολλὲς ἐρευνητικὲς προσπάθειες δὲν θὰ ἦταν δυνατὲς χωρὶς τὴ βοήθεια τῶν καταπληκτικῶν αὐτῶν μηχανῶν. Οἱ ὑπολογιστὲς μπῆκαν παντοῦ. Στὴ δημόσια διοίκηση, στίς ἰδιωτικὲς ἐπιχειρήσεις, στοὺς ὀργανισμοὺς κοινῆς ὠφελείας, στὰ νοσοκομεία, στὰ ἀεροδρόμια, στὰ ἐργοστάσια, στὰ Πανεπιστήμια, στὰ ἐρευνητικὰ κέντρα⁽⁵⁾.

Ἡ Ἀριθμητικὴ Ἀνάλυση γνώρισε καταπληκτικὴ ἀνθιση, ὅσο καὶ ἡ ἠλεκτρονικὴ καὶ ἡ λύση πολλῶν προβλημάτων τῆς Θεωρίας τῶν Ἀριθμῶν, τῆς Γεωμετρίας, τῆς Τοπολογίας, τῆς Θεωρίας τῶν Ὁμάδων προωθήθηκε μὲ τὴ βοήθεια τῶν ὑπολογιστῶν.

Συντετέλεσαν ἐν τούτοις οἱ ὑπολογιστὲς χάρις στὴν ἀνθρώπινη ἀλαζονεία στὴ διαμόρφωση μιᾶς ἐσφαλμένης πεποιθήσεως πού ἔχει σχέση μὲ τίς δυνατοτήτες τους. Ἐφθασαν πολλοὶ νὰ πιστεύουν ὅτι κάθε μαθηματικὸ πρόβλημα μπορεῖ νὰ λυθεῖ μὲ μιὰ κα-

(*) Κατὰ τὴ διατύπωση τοῦ π. Δημητρίου Στανιλοάε: «τὸ λογικὸ συλλαμβάνει μόνο τὸ περιορισμένο, αὐτὸ πού ἔχει ἕνα περίγραμμα, αὐτὸ πού περιβάλλεται ἀπὸ περιθώρια...».

τάλληλη ηλεκτρονική συσκευή. Η πλάνη εδώ είναι φανερή, όσο φανερά χιμαϊρική είναι η ιδέα ότι μπορεί να γίνει κανείς συνθέτης χωρίς ταλέντο και στέρεη μουσική παιδεία με τη βοήθεια του ειδικού για μουσικούς προγράμματος για ηλεκτρονικό υπολογιστή, που έπενόησε ο Ίάννης Ξενάκης. (Τη χρησιμότητα όμως αυτού του προγράμματος κανείς δεν μπορεί να αμφισβητήσει).

Η χρησιμοποίηση των υπολογιστών για στρατιωτικούς σκοπούς και η πιθανότητα να οδηγηθούμε σε πόλεμο από τυχόν σφάλμα τους, προξενεί νέες έφιαλτικές ανησυχίες. Η βοήθεια εξ άλλου των υπολογιστών στην ανάπτυξη της Πληροφορικής, χρήσιμη αν γίνει καλή χρήση της, μπορεί να έχει ολέθρια αποτελέσματα και επιτείνει το άγχος, την αγωνία και την ανασφάλεια του ανθρώπου. Η δυνατότητα που δίνεται σε ολοκληρωτικά καθεστώτα να άστυνομεύουν την ιδιωτική ζωή των πολιτών με τη βοήθεια της Μικροηλεκτρονικής και της Πληροφορικής προξενούν όργουελικούς έφιαλτικούς συνειρμούς.

Έν τώ μεταξύ οι εξέλιξεις που σημειώθηκαν στην Πυρηνική Φυσική οδήγησαν στην Πυρηνική Τεχνολογία. Η ανθρωπότητα είχε τραγικές έμπειρίες από τη νέα αυτή εξέλιξη με τα όπλα του ολέθρου, τη Χιροσίμα και το Ναγκασάκι. Το άγχος και η ανασφάλεια συνεχώς πολλαπλασιάζονται με τον ανταγωνισμό των πυρηνικών έξοπλισμών και το πρόσφατο άτύχημα στο έργοστάσιο παραγωγής ρεύματος στο Chernobyl.

Κάθε νουεχής άνθρωπος βλέπει με δέος τις εξέλιξεις αυτές, αποτέλεσμα της ανθρώπινης πλεονεξίας και άλαζονείας. Και άσφαλώς η έπιστήμη δεν φταίει για όλα αυτά. Πολλά είναι τα όφελη, που μπορούν να προκύψουν από τη σωστή χρήση των μέσων, που παρέχουν οι πρόοδοι στην Πυρηνική Φυσική. Στην Ίατρική, τόσο στη διάγνωση, όσο και στη θεραπεία, στην Τεχνο-

λογία Τροφίμων και τόσους άλλους τομείς.

Άλλά και η καταπληκτική πρόοδος στη Βιολογία στην όποια συνετέλεσαν ή πρόοδος της Φυσικής και της Χημείας, ή κατασκευή του ηλεκτρονικού μικροσκοπίου και άλλες εξέλιξεις, έκτος από το θεωρητικό της ενδιαφέρον, είναι χρησιμότερη άφου βοηθεί να κατανοήσουμε καλύτερα τα έμβια όντα και τη λειτουργία των ζώντων οργανισμών. Όδηγεί όμως και αυτή σε ανησυχίες, όταν με την πρόοδο της Βιοτεχνολογίας διαγράφεται η δυνατότητα θιασμού της φύσης και παραγωγής με την ανθρώπινη επέμβαση τεράτων ή ζωντανών ρομπότ. Πάντα εξ άλλου υπάρχει ο κίνδυνος έμφανίσεως άγνωστων άσθενειών που μπορούν να πάρουν και έπιδημικό χαρακτήρα χάρις στις δραστηριότητες των βιοτεχνολόγων. Νέες μάλιστα πιθανολογούνται πριν συνέλθει η ανθρωπότητα από τον αίφνιδιασμό του AIDS.

Στην Ίατρική χάρις στις προόδους και της Χημείας και της Βιολογίας έγιναν άλματα σημαντικά. Καταπολεμήθηκαν έπιτυχώς μολυσματικές άσθένειες, μειώθηκε η βρεφική και η παιδική θνησιμότητα, αυξήθηκε το προσδόκιμο έπιβιώσεως σε πολλές χώρες στις όποιες οι συνθήκες ζωής έγιναν υγιεινότερες.

Η έγκατάλειψη έν τούτοις της υπαίθρου και η συσσώρευση πληθυσμού στα γκέτο των μεγαλουπόλεων με την άπάνθρωπη όψη, το άγχος, οι θόρυβοι, ή ρύπανση με το μόλυβδο της βενζίνης και το νέφος της αίθαλομίχλης, ή κακή διατροφή, συνετέλεσαν στην αύξηση των νοσημάτων φθοράς, όπως είναι οι άσθένειες του κυκλοφοριακού συστήματος και οι κακοήθεις νεοπλασίες. Η χρήση εξ άλλου φαρμάκων για έσκεμμένη άλλοίωση της προσωπικότητας του ανθρώπου έχει κατ' έπανάληψη καταγγελθεί από πολλές πλευρές, ένω ταυτόχρονα μεγάλο μέρος της νεολαίας έθίζεται στη χρήση ναρκωτικών με όλες τις ολέθριες συνέπειες.

Οι εφαρμογές της τεχνολογίας στα μέσα μαζικής ενημερώσεως συνετέλεσαν στο να παρέχεται εύκολα ενημέρωση και ψυχαγωγία στους πολλούς, αλλά και να διευκολύνεται ή έσκειμμένη παραπληροφόρηση, ή πλύση έγκυφάλου, ή προσφορά τών προϊόντων της ύποκοουλτούρας.

Και ένω δισεκατομμύρια δαπανώνται στην έρευνα και την κατασκευή όργάνων όλέθρου και πυρηνικών όπλοστασίων και άνθει τó εμπόριο τών όπλων, έκατομμύρια άνθρωπίνων ύπάρξεων στόν πλανήτη μας πεινούν, ύποσιτιζονται, ζούν στή φτώχεια και την έξαθλίωση.

Τό αυτόκίνητο έγινε είδος πρώτης ανάγκης και ή έξυπνέρτηση πού παρέχει σέ πολú κόσμο είναι φανερή. Έν τούτοις μόνο στην Εύρώπη τών δώδεκα, χάρις πολλές φορές στην άνθρωπινη άδιαφορία και άπερισκεψία, σκοτώνονται πενήντα χιλιάδες άνθρωποι τó χρόνο στους δρόμους και τραυματίζονται σοβαρά ένα έκατομμύριο έξακόσιες χιλιάδες τó χρόνο. Και τούς πρώτους μήνες τού 1986, έτους όδικής άσφαλείας, για τó όποιο πολλές χώρες έξέδωσαν και τά σχετικά άναμνηστικά γραμματόσημα, σημειώθηκε αύξηση τού άριθμού και τών τροχαίων άτυχημάτων και τών άπωλειών.

Τό περιβάλλον καταστρέφεται καθημερινά στους καιρούς μας γιατί δέν τηρούνται για λόγους οικονομίων οι κανόνες άσφαλείας και τά προληπτικά μέτρα κατά της ρυπάνσεως άτονούν μπροστά στή βουλιμία τού κέρδους. Η όξινη βροχή, ή οικοπεδοφαγία και ή όλέθρια «άξιοποίηση» καταστρέφει τά δάση. Τό όζον της άτμοσφάιρας, άπαραίτητο για την ύπαρξη ζωής στόν πλανήτη μας κινδυνεύει από τούς ψεκασμούς και τούς φθοριοχλωράνθρακες. Λίμνες και ποταμοί μεταβάλλονται σέ δεξαμενές άποβλήτων. Φόβοι έκφράζονται για κλιματολογική αλλοίωση και τήξη τών πολικών πάγων με όλες τις συνέπειες, λόγω άποβολής θερμότητας και διοξειδίου τού άνθρακα και ένδεχομένης έμφανίσεως φαι-

νομένου θερμοκηπίου. Η ίσορροπία της φύσεως καταστρέφεται, τά οικοσυστήματα θιάζονται χάρις στην επέμβαση τού άνθρώπου, πού τόν κατέλαβε ή καταναλωτική μανία τών καιρών μας^(9, 10).

«Οί μέρες μας είναι δύσκολες. Η ίστορία φυλλορροεί. Ποτέ δέν είχαν τόσο μεγάλα γεγονότα σημειώνονται ή πλησιάζουν. Γεγονότα τέτοια πού για την ύποδοχή τους πρέπει νάναι οι άνθρωποι πολú προετοιμασμένοι»⁽⁴⁾, είχε γράψει στα μέσα τού αιώνα μας ό Παναγιώτης Κανελλόπουλος. "Επειτα από μιá γενιά, κοντά στή δύση τού αιώνα μας, ποιός δέν βλέπει ότι οι φράσεις αυτές είναι πιό επίκαιρες από κάθε άλλη φορά;

Τά γεγονότα τού αιώνα μας, οι δύο τρομακτικοί Παγκόσμιοι Πόλεμοι, ή Ρωσική Έπανάσταση, ό κίνδυνος πυρηνικού όλοκαυτώματος, ή κατάφωρη καταπάτηση σέ πολλές χώρες τών άνθρωπίνων δικαιωμάτων, οι συγκλονιστικές έμπειρίες τών καιρών μας, τó άγχος, ή άγωνία⁽⁸⁾, οι θόρυβοι, οι ίλιγγος της ταχύτητας, τó μεταφυσικό κενό ήταν άδύνατο νά μην έπηρεάσουν και την τέχνη. Τό θέμα όμως αυτό, τά συμπεράσματα πού προκύπτουν από όσα έκτέθηκαν και οι έλπίδες πού γεννιούνται ότι θα βγούμε από τά άδιέξοδα, θα μάς άπασχολήσουν σέ προσεχές τεύχος.

A. ΔΩΡΙΚΟΣ

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

α) Έλληνική.

1. Δ. Α. Άναπολιτάνου, «Η Ένορατική Σχολή στα Μαθηματικά». Στό Θεμέλια τών Έπιστημών, τ. 2 έκδ. Gutenberg και Ένωση Έλλήνων Φυσικών, 1980, 189-201.

2. Δ. Α. Άναπολιτάνου, «Εισαγωγή στή Φιλοσοφία τών Μαθηματικών», Νεφέλη, Άθήνα 1985.

3. Δ. Α. Άναπολιτάνου, «Παράδοξα και βασικές σχολές της Φιλοσοφίας τών Μα-

θηματικῶν». Δευκαλίων, 39 (1985), 337-353.

4. Π. Κανελλοπούλου, «'Ο Χριστιανισμός και ἡ 'Εποχή μας. 'Απὸ τὴν 'Ιστορία στὴν Αἰωνιότητα», 'Αθήναι 1953.

5. Γ. Κοντοπούλου, «Οἱ ἠλεκτρονικοὶ ὑπολογιστὲς καὶ ἡ ἐπίδρασή τους στὴ ζωὴ μας». Στὸ «Κοσμοθεωρία καὶ Ζωή». Χριστιανικὴ 'Ενωσις 'Επιστημόνων, 'Αθήνα 1980, 112-124.

6. Χ. Β. Κουρῆ, «'Η Κβαντικὴ Θεωρία καὶ αἱ ἐξ αὐτῆς συνέπειαι», 'Αθήναι 1964.

7. Χ. Β. Κουρῆ, «Φιλοσοφικὲς ἀφετηριὲς γιὰ τὴ θεμελίωση τῆς Κβαντικῆς Θεωρίας». Στὸ «Κοσμοθεωρία καὶ Ζωή», Χριστιανικὴ 'Ενωσις 'Επιστημόνων, 'Αθήνα 1980, 187-205.

8. 'Ηλία Μαστρογιαννοπούλου, «'Η ἀγωνία τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου». 'Αθ. Μαρτῖνος, 'Αθήναι 1976.

9. Ι. Γ. Ξυνοπούλου, «Τεχνολογία, 'Επιστήμη καὶ 'Υλισμός». Στὸ «Κοσμοθεωρία καὶ Ζωή», Χριστιανικὴ 'Ενωσις 'Επιστημόνων, 'Αθήνα 1980, 206-226.

10. Δημ. Προκοπίου, «'Εμεῖς καὶ τὸ περιβάλλον μας». «'Ακτίνες», 47 (1984), 242-247, 271-276.

11. Δ. Πυργιώτη, «'Η κοσμοθεωρία τῆς

Βαγκνερικῆς μουσικῆς». «'Ακτίνες» 10 (1947) 158-163.

12. Philippe Sherrard, «'Ο ἀπανθρωπισμὸς τοῦ ἀνθρώπου». Στὰ «Δύο κείμενα περὶ 'Επιστήμης». Σύναξι, 'Αθήνα 1986.

13. 'Α. Ν. Τσιριντάνη, «Γιὰ μιὰ πορεία μὲ ἐπίγνωση». Συζήτησις, 'Αθήναι 1975.

14. W. Heisenberg, «Φυσικὴ καὶ Φιλοσοφία» Μετ. Γρ. Λιόνη. 'Αναγνωστίδης, 'Αθήνα 1971.

6) Ξενόγλωσση.

15. H. Eves, «An Introduction to the History of Mathematics». Halt, Rinehart and Winston, London 1976.

16. W. Heisenberg, «The Physicist's Conception of Nature». Harcourt, Brace, New York 1956.

17. G. Holton, «Thematic Origins of Scientific Thought. Kepler to Einstein», Harvard University Press, Cambridge Mass. 1973.

18. M. Jammer, «The Conceptual Development of Quantum Mechanics». McGraw-Hill, New York, 1966.

19. B. B. Mandelbrot, «The Fractal Geometry of Nature». Freeman, New York, 1983.

ΑΥΤΟΒΙΟΓΡΑΦΕΙΤΑΙ...

Β'.

Ο Γρηγόριος ο Θεολόγος άποστέργε τον θόρυβο. Δέν τον άγάπησε ποτέ και δέν του δόθηκε. Άγαπούσε τo άποτράβηγμα, «τον φιλόσοφον βίον», την άνύψωση και «την περιπλάνηση στον άγνό κόσμο του πνεύματος». Παρ' όλα όμως αυτά, ή παρουσία του στον κοινωνικό χώρο ήταν άποφασιστική. Με την προσφορά του και την επίδρασή του στον πρακτικό βίο έβαλε την σφραγίδα της προσωπικότητός του στην ιστορία.

Αυτό καταφάνηκε και από τα πρώτα χρόνια της ζωής και της δράσεώς του, που μέσα από αυτοβιογραφικά στοιχεία παρακολούθησαμε στο προηγούμενο άρθρο. Περισσότερο όμως θα φανεί από τα ώριμα χρόνια του, που τώρα θα διατρέξουμε, περιοριζόμενοι στις πιο δυνατές φάσεις της επίγειας πορείας του.

Στά 370 μ.Χ. έγινε επίσκοπος Καισαρείας ο Μέγας Βασίλειος. Και λίγο άργότερα, σε δίνη γεγονότων, ο Μέγας Βασίλειος επέδωξε να τοποθετησει τον Γρηγόριο, επίσκοπο στα Σάσιμα. Έκείνος άρνήθηκε. Μά ο Βασίλειος επέμεινε. Και τον χειροτόνησε με τη θία.

Ο Γρηγόριος για δεύτερη φορά κάνει θήματα, χωρίς να τα ύπαγορεύει ή έλευθερία του. Την ήμέρα της χειροτονίας του, που έγινε λίγο πριν από το Πάσχα του 372 μ.Χ., εκφράζει τον πόνο του: «Πάλιν επ' έμέ Χρίσμα και Πνεύμα και πάλιν έγώ πενθών και σκυθρωπάζων πορεύομαι...». Και προς τo Μ. Βασίλειο: «Έχεις μέν, ύπερ έπόθεις, ύπο χείρας ήμάς και νενίκηκας τον άήτητον».

Μετά τη χειροτονία του έφυγε στην έρημο. Ο γέροντας όμως πατέρας του και ο Μ. Βασίλειος τον παρακαλούν να

γυρίσει πίσω. Άκούει τη φωνή τους και γυρίζει πάλι στη Ναζιανζό. Τότε είπτε ένα σύντομο λόγο που επιγράφεται: «εις τον πατέρα και Βασίλειον τον Μέγαν, μετά την επάνοδον εκ της φυγής». Λέει:

«Τίποτα δέν είναι πιο ισχυρό από τα γηρατεία, όταν κάτι ζητούν, και πιο σεβαστό από τη φιλία... Από αυτά τα δύο ξαναγύρισα πετώντας μακριά την ψυχρότητα... Και θεωρώ πάλι τώρα άπαλό τo χέρι που με τυράνησε (έννοεί τo χέρι του Μ. Βασιλείου που τον χειροτόνησε Έπίσκοπο). Και ή φιλία μας, που έμοιασε για λίγο σαν τη φλόγα που σβήνει, πάλι από τo σπινθήρα που έμεινε ξαναζή και άνάβει πιο δυνατή...».

Είναι καταπληκτική ή στάση του άγιου Γρηγορίου άπέναντι στο Μέγα Βασίλειο. Η άνάδειξή του σε Έπίσκοπο Σασιμών τον επίκρανε πολύ. Και την πικρία του την εκφράζει μ' όσα γράφει στο φίλο του. Παρ' όλα όμως αυτά, τον δεσμό της φιλίας δέν τον έσπασε. Τον διατήρησε και τον αύξησε. Ο Βασίλειος ήταν πάντα γι' αυτόν τo στήριγμα και ο έμπνευστής της αγιότητος. Του γράφει σ' ένα του γράμμα:

«Έγώ σε έχω καθηγητή του βίου μου και δάσκαλο των δογμάτων... Και είμαι ήττημένος μπροστά στην ελλάθειά σου...».

Πρέπει να ήταν μια μεγάλη ψυχή ο Γρηγόριος για να ζει με τέτοια ειλικρίνεια τη φιλία. Να τη θεωρεί σαν ένα γεγονός πνευματικό πολύ βαθύτερο και πολύ στερεώτερο από τις έναλλαγές των γεγονότων και τις δυσαρέσκείες της στιγμής.

* * *

ΑΚΤΙΝΕΣ ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 1987

Ἐπιστρέφοντας ὁ Γρηγόριος ἀπὸ τὴν ἔρημο, ἔμεινε κοντὰ στὸν Γέροντα πατέρα του, φροντίζοντας τὴν ἐκκλησία τῆς Ναζιανζοῦ, ὡς τὴν ἀνοίξη τοῦ 374 μ.Χ. πού ὁ αἰωνόβιος Ποιμενάρχης ἔκλεισε τὰ μάτια του καὶ ἡ ἀγία ψυχὴ του φτερούγιε στὰ Οὐράνια.

Πρὶν ἀπὸ τὸν πατέρα του εἶχαν πεθάνει ὁ ἀδελφός του Καισάριος καὶ ἡ ἀδελφὴ του Γοργονία. Καὶ μετὰ τὸν πατέρα του ἔχασε καὶ τὴ μάνα του τὴ Νόνα.

Οἱ ἀλλεπάλληλοι αὐτοὶ χωρισμοὶ ἔμοιαζαν μὲ ἀλλεπάλληλα κύματα θλίψεων, πού συγκλόνιζαν τὴν εὐαίσθητη ψυχὴ του. Οἱ ἐπιτάφειοι λόγοι του, σ' ὅλα αὐτὰ τὰ ἀγαπημένα του πρόσωπα, ἀποστάζουν τὴ θλίψη του, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ τὸν πόθο του νὰ θρηθεῖ κοντὰ τους στὴν αἰωνιότητα. Κλείνοντας τὸν λόγο του στὸν γιατρὸ Καισάριο, προσεύχεται στὸ Θεὸ καὶ λέει:

«Ὡ Κύριε καὶ δημιουργεῖ τῶν ὄλων... σήμερα δέξου τὸν Καισάριο ὡς πρόδρομο τῆς δικῆς μας ἀποδημίας. Κι ἂν πρωτοδέξῃσαι τὸν τελευταῖο, ὑποχωροῦμε στίς βουλές σου, πού τὸ πᾶν κυβερνοῦν. Δέξου κι ἐμᾶς πιὸ ὕστερα τὴν κατάλληλη ὥρα, παραχωρώντας νὰ ζήσουμε στὴ σάρκα, ὅσο ἀπαιτεῖ τὸ συμφέρον μας. Δέξου μας. Εἴμαστε ἔτοιμοι καὶ δὲν ἔχουμε καμιὰ ταραχὴ... Πρόθυμα θὰ ἔρθουμε στὴν ἐκεῖ ζωή, τὴν ἀτελεύτητη καὶ μακαρία...».

Καὶ κατακλύοντας τὸ λόγο του στὴν ἀδελφὴ του, τὴ Γοργονία, λέει:

«Δέξου τὸ λόγο μου... ἀφοῦ ἔχω φυλαχθεῖ στὴ ζωὴ γιὰ τοὺς ἐπιτάφειους λόγους στὰ ἀδέλφια μου. Ἄν θὰ τιμῆσει τώρα κι ἐμένα κάποιος μὲ τὰ ἴσα ἔπειτα ἀπὸ σᾶς, δὲν μπορῶ νὰ τὸ πῶ. Εἴθε ὅμως νὰ τιμηθῶ μὲ τὴν κατὰ Θεὸ τιμὴ...».

✧ ✧ ✧

Ὁ Γρηγόριος δὲν ἔμεινε μετὰ τὸ θάνατο τῶν γονιῶν του στὴ Ναζιανζό. Ἐφυγε στὴ Σελεύκεια. Ἐκεῖ τὸν βρῆκε ἓνα θλιβερό νέο καὶ μιὰ μεγάλη πρόσκληση: Ἡ εἶδηση τοῦ θανάτου τοῦ φίλου του Μεγάλου Βασιλείου καὶ ἡ

πρόσκληση τῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως νὰ πάει κοντὰ τους.

Καὶ τότε, ἀφοῦ ἔγραψε στὸν ἀδελφὸ τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, στὸ Γρηγόριο Νύσσης «καὶ τοῦτο ἐπέκειτο τῇ μοχθηρᾷ μου ζωῇ τὸ τοῦ Βασιλείου θάνατον ἀκοῦσαι καὶ τῆς ἀγίας ἐκείνης ψυχῆς ἐκδημίαν, ἣν ἐξεδήμησεν ἀφ' ἡμῶν, ἵνα ἐνδημήσῃ πρὸς Κύριον» —λόγια πού τὰ ἀνέπτυξε ἀργότερα στὸν περιφρημο ἐπιτάφειο, πού ἀφιέρωσε στὸ φίλο του, ξεκίνησε καὶ πῆγε στὴ Βασιλεύουσα.

Ἡ κατάστασις στὴν Κωνσταντινούπολη ἦταν τραγικὴ γιὰ τοὺς ὀρθοδόξους. Οἱ ἀρειανοὶ εἶχαν καταλάβει ὅλες τὶς ἐκκλησίες. Ὁ Γρηγόριος ὅμως δὲν φάνηκε νὰ ἐπιηρεάζεται ἀπὸ τὴν κατάστασις πού ἐμφανίσθηκε μπροστά του. Αὐτός, ὁ «φίλος τῆς ἐρήμου», ὁ «στοχαστής», ἔνιωσε τώρα νὰ τὸν νευρώνει μιὰ ἀκατάβλητη δύναμη. Ἐγκαταστάθηκε σ' ἓνα μικρὸ ἐκκλησάκι, πού τὸ ὠνόμασε μὲ τὸ συμβολικὸ ὄνομα «Ἄναστασις». Κι ἄρχισε ἐκεῖ μὲ πύρινους λόγους νὰ ἐμψυχώνει τὸ μικρὸ ποίμνιο, νὰ παρουσιάζει μὲ σαφήνεια τὴ γνήσια πίστη καὶ νὰ ἀνατρέπει ὅλα τὰ ἐπιχειρήματα τῶν αἰρετικῶν.

Οἱ περίφημοι θεολογικοὶ τοῦ λόγοι στὴ Βασιλεύουσα, τοῦ ἐξασφάλισαν τὴν ἐπωνυμία, μὲ τὴν ὁποία παραδόθηκε τὸ ὄνομά του στὴν ἱστορία, «θεολόγος», κι ἄναψαν στίς καρδιές τῶν ἀντιπάλων του μῖσος καὶ τοὺς κίνησε σὲ πόλεμο ἐναντίον του. Τοὺς «προπηλακισμοὺς» καὶ τὶς ἐπιθέσεις τους περιγράφει ὁ ἴδιος:

«Τὰ θυσιαστήρια τοῦ Θεοῦ ὑδρίσθησαν. Τὰ θεῖα μυστήρια σκορπίσθησαν. Καὶ ἐμεῖς μέναμε ἀτάραχοι στὸ κέντρο ὄλων αὐτῶν τῶν ἐκτροπῶν καὶ ἐκείνων πού λιθοβολοῦσαν. Καὶ μόνο ὄπλο καὶ φάρμακο κατὰ τῶν λιθοβολισμῶν εἶχαμε τὶς προσευχές μας... Τὸ πιὸ μεγάλο εἶναι ἡ μακροθυμία καὶ τὸ νὰ δίνουμε στοὺς πολλοὺς ἀπὸ τοὺς ὁποίους πάσχομε τὸ ὑπόδειγμα τῆς μακροθυμίας...».

Παρ' ὄλον ὅμως τὸν πόλεμο, ἡ σημαία

της Ὁρθοδοξίας ὑψωνόταν στὶς καρδιές καὶ στὶς ἐκκλησίες. Καὶ τὸ 380 μ.Χ. ὁ Γρηγόριος ἔγινε Ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως. Ἦταν αὐτὴ ἡ στιγμή τῆς μεγάλης νίκης. Δὲν κράτησε ὅμως περισσότερο ἀπὸ... μιὰ ἀναπνοή. Τὰ γεγονότα ἐξελίχθηκαν ραγδαία.

Τὸ Μάιο τοῦ 381 μ.Χ. ἀρχίζει τὶς ἐργασίες τῆς ἡ Β' Οἰκουμενικῆς Σύνοδος. Πρόεδρος τῆς ὁ Ἐπίσκοπος Ἀντιοχείας Μελέτιος, πού μετὰ τὸν θάνατό του, τὸν διαδέχεται ὁ ἅγ. Γρηγόριος. Ἀλλὰ πολλοὶ Ἐπίσκοποι ἐναντιώνονται στὸ νέο Πρόεδρο καὶ ὑπονομεύουν τὸ ἔργο του. Οἱ «νάνοι» ζηλεύουν τὸν «γίγαντα»!

Καὶ τότε, ὕστερα ἀπὸ ἀλλεπάλληλα γεγονότα, παραιτεῖται ἀπὸ τὴν προεδρία τῆς Συνόδου καὶ ἐγκαταλείπει τὴ Βασιλεύουσα.

Ἀποχαιρετώντας τὸ ποιμνίό του, εἶπε:

«Χαίρε γὰρ τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας, πού ἔχεις τὸ ἅγιο ὄνομα τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου μας. Χαίρετε σπύτια φιλόξενα καὶ φιλεύσπλαग्να, πού μοῦ συμπαρασταθήκατε στὶς ἀρρώστιες μου... Χαίρετε ἄγγελοι, προστάτες αὐτῆς τῆς Ἐκκλησίας καὶ δικοὶ μου προστάτες, ὅσο καιρὸ ἤμουνα ἐδῶ καὶ τώρα πού φεύγω... Παιδιά μου, κρατεῖστε τὴ διδασκαλία μου, πού σὰν παρακαταθήκη σὰς ἐμπιστεύθηκα. Νὰ θυμᾶσθε τοὺς λιθοβολισμοὺς πού ὑπέμεινα γιὰ τὴν ὀρθόδοξη Πίστη. Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου μας, ἧς εἶναι μαζί σας».

Τὴν παραίτηση του πολλοὶ τὴν χαρᾶκτῆρισαν σὰν τὴν ἡρωικώτερη πράξη στὴν ἱστορία τῆς πρώτης Ἐκκλησίας. Ἀφίνοντας τοὺς ἀντιπάλους του στὴν ντροπή, καὶ παίρνοντας μαζί του τὸ μεγαλύτερο τῆς ἀκεραιότητος, γύρισε στὴ μικρὴ του πατρίδα, τὴν Ἀριαζό, ὅπου καὶ ἔμεινε μέχρι τὸ θάνατό του.

✧ ✧ ✧

Στὸ τελευταῖο κομμάτι τῆς ἐπίγειας πορείας του, θὰ μᾶς δώσει τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς ποιητικῆς του προσφοράς. Ἀπὸ τὴν ὥρα πού ἀποτραβήχτηκε ἀπὸ τὶς φροντίδες καὶ τοὺς περισπα-

σμούς, ὁ ποιητικὸς λόγος ἔγινε ὁ ἀχώριστος σύντροφος του. Μ' αὐτὸν μπόρεσε νὰ ἐκφραστεῖ καὶ νὰ κοινοποιήσει τοὺς πόνους του, τὶς περιπέτειές του, τὴν μελαγχολία του γιὰ τὰ ἀνθρώπινα καὶ τὴ θαθεῖα του πεποίθηση στὴν ἀγάπη καὶ τὴν πρόνοια τοῦ Θεοῦ.

«Ἀλλοίμονο, κουράστηκα, Χριστέ μου, πού εἶσαι ἡ πνοὴ τῶν ἀνθρώπων!... Ποιὸ καρδιά σὲ τόσα κύματα δὲν ἔσπασε;

Ἔχω συντριβεῖ ἀπὸ τὸν πόνο καὶ ἀπὸ τὶς ἐπιδρομὲς τῶν περιστάσεων... Ἔγινα δεκτὸς μὲ πέτρες ὅπως, ὅποισδήποτε ἄλλος μὲ ἄνθη. Στερήθηκα τὸ λαό, στὸν ὁποῖο τὸ Ἅγιο Πνεῦμα μ' ἐγκατέστησε ποιμένα...».

Καθὼς τὸ τέλος τῆς ἐπίγειας πορείας του πλησιάζει, νιώθει τὴν ἀρώστια του νὰ τὸν βασανίζει. Κι ὅμως ἔχει τὴ δύναμη νὰ στιχουργήσει μὲ λεπτοὺς φθόγγους τὴν ὁδὴν του καὶ συγχρόνως τὴν γλυκεῖα ἐπικοινωνία πού εἶχε μὲ τὸ Θεό.

«Εἶμαι ἄρρωστος, εἶμαι ἄρρωστος ταλαιπωροῦμαι ἀπὸ τὸ σῶμα... Οἱ ἀρθρώσεις ἔχουν λυθεῖ καὶ ἡ βάση τῶν ποδιῶν μου ἐτοιμόροπος... Ὅμως χάρι ἀνίχει στὸν Κυβερνήτη μου.

Αὐτὸ πού μοῦ ἦρθε εἶναι τὸ καλύτερο. Ὅμως σταμάτησε τὴν ἀρρώστια, σταμάτησέ την μὲ τὴν διαταγὴ σου: ὁ δικός σου λόγος εἶναι σωτηρία. Ἄν ὅμως δὲν τὴν σταματήσεις, δός μου τὴ δύναμη νὰ τὰ ὑποφέρω ὅλα...».

✧ ✧ ✧

Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος φτερούγισε στὰ Οὐράνια στὶς 25 Ἰανουαρίου τοῦ 391 μ.Χ., ἀφοῦ ἔκανε ζωὴ, τῆς ζωῆς του τὰ συνθήματα: «δ ἰ δ ω μ ἰ τ ἄ ἐ μ α υ τ ο ὕ π ἄ ν τ α κ α ἰ ἐ μ α υ τ ὸ ν τ ῶ Π ν ε ὕ μ α τ ἰ» καὶ τὸ «μ ν η μ ο ν ε υ τ ὸ ν Θ ε ο ὕ μ ἄ λ λ ο ν ἢ ἄ ν α π ν ε υ σ τ ὸ ν».

Μ' αὐτὰ τὰ λόγια μᾶς ἀποχαιρετᾶται —ἀφοῦ αὐτοβιογραφήθηκε— ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς καὶ μᾶς ζητᾶει νὰ τὸν συντροφεύουμε μὲ τὴ σκέψη μας καὶ τὴ ζωὴ μας.

Ἀρχιμ. Ι. Γ. ΑΛΕΞΙΟΥ

Ο ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗΣ

Ἡ Χριστιανικὴ Ἐνωσις Ἐπιστημόνων, κατὰ τὸν περυσινὸ ἐορτασμὸ τῆς 25ης Μαρτίου, ἐτίμησε τὴ μνήμη τοῦ Στρατηγοῦ Μακρυγιάννη μὲ ὁμιλία τοῦ συνεργάτου μας δικηγόρου, Δημοτρίου Διαρομάτη, ἀφιερωμένη στὴν πολὺπλευρῆ προσωπικότητα καὶ δραστηριότητα τοῦ ἐκλεκτοῦ αὐτοῦ ἀγωνιστῆ τῆς Πατρίδας καὶ τῆς Ὁρθοδοξίας. Δημοσιεύουμε δλόκληρο τὸ κείμενο τῆς ἐξαιρετικῶς ἐνδιαφέρουσας καὶ ἀποκαλυπτικῆς αὐτῆς ὁμιλίας συμπληρωμένο στὸ τέλος μὲ τὶς πηγὲς ποὺ ἐχρησιμοποίησε ὁ ὁμιλητής.

Α'

«Ἡ πατρὶς τῆς γεννήσεώς μου εἶναι τὸ Λιδορίκι, χωριὸ τοῦ Λιδορικιοῦ ὀνομαζόμενο Ἀθωρίτη... Πολυφαμελίτες οἱ γοναῖγοι μου καὶ φτωχοὶ καὶ ὅταν ἤμουνε ἀκόμα εἰς τὴν κοιλιὰ τῆς μητρός μου, μίαν ἡμέρα πῆγε διὰ ξύλα εἰς τὸν λόγκον. Φορτώνοντας τὰ ξύλα στὸ νῶμο τῆς, φορτωμένη εἰς τὸν δρόμον, εἰς τὴν ἔρημιάν, τὴν ἔπιασαν οἱ πόνοι καὶ γέννησε ἐμένα, μόνη τῆς ἢ καυμένη καὶ ἀποσταμένη, ἐκιντύνεψε καὶ αὐτεῖνη τότε καὶ ἐγώ! Ξελεχώνεψε μόνη τῆς καὶ συγυρίστη, φορτώθη ὀλίγα ξύλα καὶ ἔβαλε καὶ χόρτα ἀπάνω εἰς τὰ ξύλα καὶ ἀπὸ πάνου ἐμένα καὶ πῆγε εἰς τὸ χωριόν. Σὲ κάμποσον καιρὸν ἔγιναν τρία φονικά εἰς τὸ σπίτι μας καὶ χάθη καὶ ὁ πατέρα μου. Οἱ Τοῦρκοι τοῦ Ἀλήπασσα θέλαν νὰ μᾶς σκλαβώσουνε. Τότε διὰ νυχτὸς ὅλη ἡ φαμελιά καὶ ὄλο μας τὸ σόϊ σηκώθηκαν καὶ ἔφυγαν καὶ ἦθα πηγαινούν εἰς τὴν Λιθαδειά νὰ ζήσουνε ἐκεῖ. Θὰ πέρναγαν ἀπὸνα γεφύρι τοῦ Λιδορικιοῦ ὀνομαζόμενο Στενό, δὲν πέραγε ἀπὸ ἄλλο μέρος τὸ ποτάμι. Ἐκεῖ φύλαγαν οἱ Τοῦρκοι νὰ περάσουν νὰ τοὺς πιάσουνε καὶ δεκοχτὼ ἡμέρες γκιζεροῦσαν εἰς τὰ δάση ὄλοι κι' ἔτρωγαν ἀγριοβέλανα κι' ἐγὼ θύζαινα κι' ἔτρωγα αὐτὸ τὸ γάλα. Μὴν ὑποφέροντας πλέον τὴν πείνα, ἀποφάσισαν νὰ περάσουνε ἀπὸ τὸ γιοφύρι καὶ ὡς θρέφος ἐγὼ μικρό, νὰ μὴν κλάψω καὶ χαθῶνε ὄλοι, ἀποφάσισαν καὶ μὲ πέταξαν εἰς τὸ

δάσος καὶ προχώρεσαν διὰ τὸ γιοφύρι. Τότε, μετανογᾶει ἡ μητέρα μου καὶ τοὺς λέγει: «Ἡ ἁμαρτία τοῦ θρέφου θὰ μᾶς χάση, τοὺς εἶπε' περνᾶτε ἔσεεις καὶ σῦρτε εἰς τὸ τάδε μέρος καὶ σταθῆτε... τὸ παίρνω, κι' ἂν ἔχω τύχη καὶ δὲν κλάψη, διαθαίνομεν», ἡ μητέρα μου κι' ὁ Θεὸς μᾶς ἔσωσε. Αὐτὰ τὰ ἔλεγε ἡ μητέρα μου καὶ ἄλλοι συγγενεῖς. Σηκωθήκαμεν ὅλη ἡ φαμελιά καὶ συγγενεῖς καὶ πῆγαμεν εἰς Λιθαδειά καὶ μᾶς περασπίστηκαν οἱ φιλόθρωποι ἄρχοντες ἐκεῖ κάμποσον καιρὸν, ὅσο ὅπου πιαστήκαμεν καὶ κάμαμεν ἐκεῖ σπίτια, ὑποστατικά».

Μὲ τὰ ἀπλά αὐτὰ λόγια ἀρχίζει ὁ Μακρυγιάννης στ' Ἀπομνημονεύματά του τὴν ἐξιστόρηση τῆς πολυκύμαντης ζωῆς του. Ἀφοῦ μᾶς μιλάει πρῶτα γιὰ τὸν τόπο τῆς γεννήσεώς του, τὸ Ἀθωρίτη, ποῦ βρίσκεται κοντὰ στὸ σημερινὸ Κροκύλιο Δωρίδας, μᾶς λέει ὕστερα πὼς ἔμεινε στὴ Λιθαδειά μέχρι τὰ 14 χρόνια του καὶ πὼς θρέθηκε τὸ 1811 στὴν Ἄρτα ὅπου, μέσα σὲ 10 χρόνια, κατορθώνει νὰ ἀποκτήσει μιὰ ἀξίολογῆ περιουσία.

Λίγο πρὶν ἀπὸ τὸ ξέσπασμα τῆς Ἐπαναστάσεως μυεῖται ἀπὸ ἓνα φίλον του παπαὶ στὴ Φιλικὴ Ἐταιρεία. Νὰ πὼς περιγράφει τὴ σκηνή. «Κατεβάζει τὶς εἰκόνες καὶ μ' ὀρκίζει καὶ ἀρχινάγει νὰ μὲ θάλῃ εἰς τὸ μυστήριον. Ἀφοῦ προχώρησε, τότε τὸρκίστηκα ὅτι δὲν θὰ τὸ μαρτυρήσω κανενοῦ. Ὅμως νὰ μοῦ δώσῃ καιρὸν ὀχτῶ ἡμέρες νὰ συλλογιστῶ

ἂν εἶμαι ἄξιος δι' αὐτὸ τὸ μυστήριον καὶ ἂν μπορῶ νὰ ὠφελήσω, νὰ τὸ λάθω ἢ νὰ κάτζω. Εἶναι σὰ νὰ μὴ τὸ ξέρω ὀλοτέλα. Πήγα στοχάσθηκα καὶ τὰ θαλάλα ὄλα ὀμπρὸς καὶ σκοτωμὸν καὶ κιντύνους καὶ ἄγωνες — θὰ τὰ πάθω διὰ τὴν λευτερίαν τῆς πατρίδος μου καὶ τῆς θρησκείας μου. Πήγα καὶ τοῦ εἶπα. «Εἶμαι ἄξιος». Τοῦ φίλησα τὸ χέρι, ὀρκίσθηκα». Στὴν ἄρτα ἀρχίζει νὰ συγκεντρώνει ὄπλα, τὸν πιάνουν ὄμως οἱ Τοῦρκοι καὶ τὸν ὕποβάλλουν σὲ φρικτὰ βασανιστήρια, κρατῶντας τον 75 μέρες φυλακισμένο στὸ κάστρο. Καταδικάζεται με ἄλλους 25 Ἑλληνες σὲ θάνατο με ἀπαγχονισμό. Οἱ ἄλλοι ἐκτελοῦνται αὐτὸς ὄμως δραπετεύει καὶ ἐνώνεται με τὸ σῶμα τοῦ καπετάνιου Γῶγου Μπακόλα. Παίρνει μέρος σὲ ὄλες τὶς μάχες κατὰ τοῦ Χουροῦτ Πασᾶ καὶ στὴν ἐπίθεση κατὰ τῆς ἄρτας, ὄπου δείχνει ἀπαραμίλλη γενναϊότητα, πληγώνεται στὸ πόδι.

Στὶς ἀρχές τοῦ 1822 ἐμφανίζεται ὀπλαρχηγὸς ὄρισμένων χωριῶν τῶν Σαλῶνων παίρνοντας μέρος στὶς ἐπιχειρήσεις κατὰ τοῦ Δράμαλη. Δένεται με στενὴ φιλία με τὸν Ὀδυσσεᾶ Ἄντροῦτσο καὶ τὸν Γκούρα κὶ ὄταν ἀργότερα ὁ Ἄντροῦττος διορίζεται Ἄρχιστράτηγος τῆς Ἄνατολικῆς Ἑλλάδος καὶ παίρνει στὴν ἐξουσία του τὸ κάστρο τῆς Ἄκροπόλεως, διορίζει τὸν Γκούρα φρούραρχο καὶ τὸν Μακρυγιάννη ἀντιφρούραρχο. Ἄπο τότε ὁ Μακρυγιάννης συνδέεται ἄρρηκτα με τοὺς Ἄθηναίους κὶ αὐτοὶ ἐκτιμῶντες τὴν ἐντιμότητα καὶ τὴν ἀκεραιότητα τοῦ χαρακτῆρα του τὸν διορίζουν τὸ 1823 «πολιτάρχη» ἢ «ἐπιστάτη τῆς δημοσίας τάξεως» στὴν πόλη. Ἐρχεται σὲ ρήξη με τὸν Γκούρα, ἐξαιτίας τῶν ἀρπακτικῶν του διαθέσεων καὶ ὕστερ' ἀπο παραμονὴ 9 μηνῶν ἀναχωρεῖ με δικὸ του Σῶμα 150 ἀνδρῶν καὶ παίρνει μέρος σὲ διάφορες μάχες στὴ Ρούμελη μαζὺ με τὸν Νικηταρά.

Τὸ 1824 θρίσκεται στὴν Πελοπόννησο καὶ παίρνει μέρος στὸν πρῶτον ἐμφύλιο πόλεμο με τὴν πλευρὰ τῶν κυβερνητικῶν. Ἐρχεται σὲ σκληρὴ σύγκρουση με τοὺς Κολοκοτρωναίους, Πετρῶμπεη καὶ Γριβαίους καὶ τοὺς συντρίβει κα-

ταλαμβάνοντας τὴν Τριπολιτσά. Καταπνίγει ἀνταρσία στὸ Ναύπλιο καὶ ἢ Κυβέρνηση τὸν διορίζει ἐπικεφαλῆς τῆς φρουρᾶς τῆς.

Μετὰ 5 μῆνες παραμονὴ με τὸ Σῶμα του στὴν Ἰδρα γιὰ τὴν προστασία τοῦ νησιοῦ, παίρνει μέρος στὸ δεύτερο ἐμφύλιο πόλεμο καὶ ἐκστρατεύει πάλι κατὰ τῶν Κολοκοτρωναίων στὴν Ἄρκαδία. Ἡ Κυβέρνηση με τὴ βοήθεια καὶ τῶν ἄλλων ρουμελιώτικων σωμάτων, συντρίβει τοὺς ἀντιπάλους τῆς, πιάνει τὸν Κολοκοτρῶνη καὶ ἐπιβάλλεται στὴν Πελοπόννησο.

Στὶς ἀρχές τοῦ 1825 ὄταν ὁ Ἰμπραὴμ ἀποθιβάζεται στὴν Πελοπόννησο, ὁ Μακρυγιάννης παίρνει τὸ Σῶμα του καὶ πιάνει τὸ κάστρο τοῦ Νεόκαστρου, τῆς σημερινῆς Πύλου. Ἰστερα ἀπο σκληρὴ πολιορκία κὶ ἀφοῦ τελειώνουν τὸ νερὸ καὶ οἱ τροφές ὁ Μακρυγιάννης παραδίνει με συνθήκη τὸ κάστρο καὶ με τὴ φρουρὰ γυρίζει στὸ Ναύπλιο. Στὸ μεταξὺ ὁ Ἰμπραὴμ παίρνει τὴν Τρίπολη καὶ προχωρεῖ πρὸς τὸ Ναύπλιο. Ἄμέσως ὁ Μακρυγιάννης πιάνει τοὺς Μύλους κὶ ἀμυνόμενος μαζὺ με τοὺς Χατζημιχάλη, Μαυρομιχάλη καὶ Δημ. Ἰψηλάντη, με 300 ἄντρες ἀπέναντι σὲ 6.000 περίπου τουρκοαιγυπτίους, κερδίζει περήφανη νίκη κατὰ τοῦ Ἰμπραὴμ, ἐκδικούμενος ἔτσι τὴν ἀτυχία τοῦ Νεόκαστρου. Στὴ μάχη αὐτὴ πληγώνεται βαρεῖα στὸ δεξὶ του χέρι ποῦ παραλίγο νὰ τὸ χάσει.

Στὶς ἀρχές τοῦ 1826 θρίσκεται στὴν Ἄθήνα καὶ μαζὺ με τὸν Γκούρα κλείνεται στὴν Ἄκρόπολη γιὰ ν' ἀντιμετωπίσει τὸν Κιουταχῆ. Μετὰ τὸ σκοτωμὸ τοῦ Γκούρα αὐτὸς οὐσιαστικὰ εἶναι ὁ ὕπευθυνος γιὰ τὴν ἄμυνα τοῦ κάστρου. Οἱ μάχες ποῦ συνάπτονται γύρω ἀπο τὶς «Καμάρες τοῦ Σερπετζέ» δηλ. τὶς καμάρες τοῦ Ὡδεῖου Ἡρώδου τοῦ Ἄττικοῦ, με ἐπικεφαλῆς τὸ Μακρυγιάννη, εἶναι θρυλικές. Ἐκεῖ, τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1826 τραυματίζεται βαρύτατα στὸ λαιμὸ καὶ σὲ δυὸ μεριές στὸ κεφάλι. Μόλις σώζεται κὶ ἐνῶ ἀκόμα δὲν ἔχει ἀναλάβει ἀπο τὶς πληγές του, τὸν στέλνουν ἀπ' τὴ φρουρὰ νὰ ζητήσει τὴ βοήθεια

της Κυβερνήσεως. Με μεγάλους κινδύνους κατορθώνει να περάσει μέσ' απ' τις γραμμές τῶν Τούρκων καὶ νὰ φτάσει στὴ Διοίκηση, στὴν Αἴγινα. Ἀποτελεσμα τῶν ἐνεργειῶν του εἶναι ἡ εἴσοδος τοῦ Φαβιέρου στὴν Ἀκρόπολη καὶ ἡ ὀργάνωση τῆς ἐκστρατείας στὸν Πειραιᾶ. Δείχνει ἄφθαστο ἡρωϊσμό στις μάχες στὸ λόφο τῆς Καστέλας, τοῦ Πειραιᾶ καὶ τοῦ Φαλήρου. Ὁ ἴδιος ὁ Καραϊσκάκης σὲ ἀναγνώριση τοῦ ἡρωϊσμοῦ του ξεκαθαλικεύει ἀπ' τ' ἄλλογό του καὶ τοῦ τὸ χαρίζει.

Μετὰ τὴν πανωλεθρία τῶν Ἑλλήνων στὸ Φάληρο καὶ τὴ διάλυση τοῦ στρατοπέδου στὸν Πειραιᾶ, ὁ Μακρυγιάννης καταφεύγει στὴ Σαλαμίνα. Μετὰ τὴν ἀφιξη ὅμως τοῦ Καποδίστρια τελειώνει τὸ πολεμικὸ στάδιο τοῦ Μακρυγιάννη.

Ἐνα ἔνδοξο στάδιο κατὰ τὸ ὁποῖον ὁ Μακρυγιάννης χωρὶς καμμιά στρατιωτικὴ προπαίδεια, ὅπως ἄλλοι ὀνομαστοὶ ἄντρες τῆς ἐπαναστάσεως σὰν τὸν Κολοκοτρώνη, Καραϊσκάκη, Μπότσαρη, Ἀνδρουτσο κ.ἄ., ἀλλὰ μὲ μόνη τὴν προσωπικὴ του ἀντρέια καὶ ἀξιοσύνη, κυριολεκτικὰ μὲ τὸ σπαθὶ του, ἀναδεικνύεται σὲ ἡγετικὴ στρατιωτικὴ φυσιογνωμία τοῦ Ἀγῶνα τῆς Ἀνεξαρτησίας.

Ὁ Βλαχογιάννης ἀναφερόμενος στὴν πολεμικὴ ἀντρέια τοῦ Μακρυγιάννη γράφει: «Εἶχεν ἀληθῶς τί τὸ ἐκπλήκτον... ἡ ἀνδρεία τοῦ Μακρυγιάννη εἶτε προσβάλλοντος εἶτε ἀμυνομένου... Ἀμυνομένου οὐδέποτε θὰ παραδώσῃ τὴν κατεχομένην θέσιν εἰμὴ νεκρὸς μόνον. Ὁ Μακρυγιάννης ἐγίνωσκεν ἑαυτὸν καλῶς ἀναλαμβάνων ἐκάστοτε τοιαύτας ὑποχρεώσεις. Ἐγνώριζον ὅμως αὐτὸν καὶ οἱ ἐμπιστευόμενοι αὐτὸν ταύτας. Ἦρκει ἡ ἀπόφασις τοῦ Μακρυγιάννη ὅτι θὰ καταλάβῃ καὶ θὰ κρατήσῃ θέσιν τινά, ἵνα διατελῶσιν πάντες ἡσυχοὶ. Τὸ πόστο τοῦ Μακρυγιάννη ἦτο ἀδύνατον πλέον νὰ κερδίσῃ ὁ ἐχθρὸς... Ἀφ' ἐτέρου θαυμασία ἦτο ἡ ταχύτης, ἡ ὀρμὴ καὶ ἡ μανία τῆς ἐπιθέσεως τοῦ Μακρυγιάννη. Τὴν κυρίως ἄμυναν ἐγνώριζεν νὰ συνδυάζῃ πρὸς τὴν ἀντεπιθεσιν (κόντρα γιουρούσι)... Πᾶσαν ἀτυχίαν ἐν τῇ ἀμύνῃ πάντοτε ἠδυνήθη νὰ ἐπανορθώσῃ

διὰ τῆς ἀντεπιθέσεως, δι' ἧς ἤρπαζεν τὴν τελικὴν νίκην» καὶ προσθέτει ἐπιγραμματικὰ: «Ὁ Μακρυγιάννης ὑπῆρξεν ὁ κατ' ἐξοχὴν ἀνδρείος στρατηγὸς τοῦ ἱεροῦ Ἀγῶνος».

Β'

Μὲ τὴ λήξη ὅμως τοῦ πολεμικοῦ του σταδίου δὲν τερματίζεται καὶ ἡ σταδιοδρομία τοῦ Μακρυγιάννη. Ἀντίθετα, ἀνοίγει γι' αὐτὸν ἕνα νέο στάδιο. Τὸ στάδιο τῶν πολιτικῶν ἀγῶνων.

Διορίζεται ἀπὸ τὸν Καποδίστρια στις ἀρχές τοῦ 1828 Ἀρχηγὸς τῆς Ἐκτελεστικῆς Δυνάμεως Πελοποννήσου καὶ μένει στὴ θέση αὐτὴ μέχρι τὸ Μάιο τοῦ 1830. Παρόλο ὅμως ποῦ ἀγαπᾷ καὶ τιμᾷ τὸν Καποδίστρια δὲν ἀργεῖ νὰ ἔρθει σὲ σύγκρουση μαζί του.

Ὁ Μακρυγιάννης ἀπὸ τὴ φύση του φιλελεύθερος, κλίνει πρὸς τοὺς Συνταγματικούς στοὺς ὁποίους ἀνήκαν ὅλοι σχεδὸν οἱ Ρουμελιῶτες στρατιωτικοί. Δὲν προσχωρεῖ ὅμως στοὺς ἀντιπάλους τοῦ Καποδίστρια ποῦ τὸν κατατρέχουν μέχρις ἐξοντώσεως, ἀλλ' ἀρχίζει νὰ σχεδιάζει μόνος πραξικόπημα μὲ σκοπὸ νὰ ἀναγκάσει τὸν Κυβερνήτη, μὲ εἰρηνικὸ τρόπο καὶ χωρὶς αἱματοχυσία, νὰ ἐφαρμόσει τὸ Σύνταγμα, συγκαλῶντας τὴ Συνέλευση. Μετὰ τὴ δολοφονία ὅμως τοῦ Κυβερνήτη τὸ σχέδιό του δὲν ἐφαρμόζεται.

Μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Καποδίστρια ὁ Μακρυγιάννης ἐμφανίζεται ἀνοιχτὰ Συνταγματικὸς καὶ συγχρόνως δεινὸς ἀντίπαλος τοῦ Αὐγουστίνου Καποδίστρια. Ὁ Αὐγουστίνος, ἔχοντας μὲ τὸ μέρος του τὸν Κολοκοτρώνη, Τζαβέλλα καὶ Μεταξᾶ, διατάζει τὴ σύλληψη τοῦ Μακρυγιάννη στὸ Ἄργος. Ὁ Μακρυγιάννης μὲ τὸν Κωλέτη, τὸν Κουντουριώτη καὶ τὸ Ζαΐμη φεύγον στὴν Κόρινθο κι' ἀπὸ κεῖ στὴν Περαιχώρα καὶ κάνουν δική τους Κυβέρνηση. Ἡ νέα Κυβέρνηση νικᾷ τοὺς ἀντιπάλους της καὶ παίρνει τὸ Ναύπλιο ἐξαναγκάζοντας τὸν Αὐγουστίνου σὲ παραίτηση.

Τὸ Γενάρη τοῦ 1833 φτάνει ὁ Ὁθωνας στὸ Ναύπλιο. Ὁ Μακρυγιάννης χαίρει

τίζει την ημέρα αυτή σαν ημέρα αναγεννήσεως και σωτηρίας της πατρίδος.

Τόν ίδιο χρόνο ο Μακρυγιάννης παραιτείται από τη στρατιωτική του υπηρεσία και έρχεται και μένει οριστικά στην Αθήνα, αρχίζοντας το χτίσιμο του σπιτιού του στη γνωστή Συνοικία που φέρνει μέχρι σήμερα τ' όνομά του.

Δείχνει αγάπη και άφοβηση στον Όθωνα που του την ανταποδίδει βαφτίζοντας το τέταρτο παιδί του με τ' όνομά του και επισκεπτόμενος το σπίτι του όπου ο Μακρυγιάννης του κάνει τραπέζι. Η αγάπη κι' η άφοβηση αυτή του Μακρυγιάννη θα εξακολουθήσει για πολλά χρόνια, παρά τις πολιτικές αντιθέσεις, αλλά και ο Όθωνας δεν θα πάψει να περιβάλλει με εκτίμηση το Μακρυγιάννη για την έντιμότητά του και την ειλικρίνειά του.

Η γενική δυσαρέσκεια όμως κατά του Όθωνα που αρνείται να δώσει Σύνταγμα στον τόπο όλο και μεγαλώνει κι' ο Μακρυγιάννης αρχίζει μία μυστική κίνηση που έχει σαν σκοπό να εξαναγκάσει το Βασιλιά με ειρηνικά μέσα να παραχωρήσει το Σύνταγμα, όπως είχε κάνει και με τον Καποδίστρια.

Η επανάσταση στην οποία μυούνται ανάμεσα στους άλλους, ο Ανδρέας Μεταξάς, ως πολιτικός αρχηγός και ο αρχηγός του Ιππικού Καλλέργης, ξεσπάει στις 3 Σεπτεμβρίου του 1843 και στέφεται με απόλυτη επιτυχία. Είναι μία επανάσταση έθνική, γνήσια λαϊκή και όχι στενά στρατιωτική, που την εγκολπώνονται όλες οι πολιτικές δυνάμεις και όλες οι κοινωνικές τάξεις. Ο Όθωνας εξαναγκάζεται να δεχτεί το Σύνταγμα. Ο Μακρυγιάννης παίζει ρόλο πρωταγωνιστού. Καταρτίζει τον κατάλογο των μελών της επαναστατικής κυβέρνησεως, συγκρατεί το λαό από λεηλασίες και άντεκδικήσεις, παρουσιάζεται με παρρησία στον Όθωνα και του εξηγεί τους λόγους που προκάλεσαν την επανάσταση.

Μετά ένα χρόνο συνέρχεται η Έθνική Συνέλευση για την ψήφιση του Συντάγματος. Ο Μακρυγιάννης, ως πληρεξούσιος της Πρωτεύουσας, παίρνει μέ-

ρος ενεργώς στις συζητήσεις.

Η ανάμιξη του Μακρυγιάννη στα πολιτικά πράγματα του δημιουργεί μεγάλες απογοητεύσεις. «Διαρκούσης της Συνελεύσεως και μετ' αυτήν μέχρι τέλους του πολιτικού αυτού θίου, γράφει ο Βλαχογιάννης, ο Μακρυγιάννης ούδαμου έμφανίζεται συνεργαζόμενος σταθερώς και έφ' ικανόν χρόνον μετά τίνος των μεγάλων πολιτικών κομμάτων. Τουτό ήτο καθ' ήμιας ελάττωμα του Μακρυγιάννη νομίζοντος την πολιτικήν... λειτούργημα τι ιερόν. Δέν ήρκειτο ούτος εις τό σχετικώς καλόν, αλλά τά ήθελεν όλα δικά του, δηλ. όλα όρθά και δίκαια και σεμνά και πατριωτικά... Άπελιπζόμενος λοιπόν εκ τίνος των πολιτικών κομμάτων μετέβαινε εις άλλον». «Μή δυνάμενος να κατανοήση και ν' άνεχθή τας άδικίας, τας παρ' άξίαν διακρίσεις, την όλιγωρίαν του δημοσίου συμφέροντος και την κατάχρησιν, ήγανάκτει και έξεδήλου μεγαλοφώνως τά αισθήματα και τας γνώμας αυτού. Δυσηρέσκει ούτω τούς Ισχυρούς και έποiei εις έαυτόν έχθρούς επικινδύνους. Και αυτός μόν έλησμόνει μετ' όλιγον, εκλειπούσης της άφορμής, άλλ' έκείνοι ένεθυμούντο. Τι αυτή ύπήρξεν ή έντεύθεν ψυχολογική εξέλιξις του θίου του Μακρυγιάννη μέχρι του θανάτου του».

Από τότε κουρασμένος και άηδιασμένος από την όλη πολιτική κατάσταση άποσύρεται στο σπίτι του και σπάνια βγαίνει έξω από αυτό.

Ο Όθωνας όμως ποτέ δέν του συγχωρεί την ανάμιξή του στην Επανάσταση της 3ης Σεπτεμβρίου και περιμένει την κατάλληλη στιγμή για να του ανταποδώσει την ταπείνωση. Έτσι τον Αύγουστο του 1852, με την πλαστή κατηγορία πως συνωμοτεί κατά της ζωής του Βασιλέως, συλλαμβάνεται και ρίχνεται στις φυλακές του Μεντρεσέ. Περνάει από Στρατοδικείο και μέσα σε μία μέρα, με μία μόνο ύποπτη μαρτυρία, καταδικάζεται σε θάνατο. Η ποινή του μετατρέπεται σε ισόβια δεσμά και τέλος ύστερα από δύο χρόνια, τον Σεπτέμβριο του 1854, άποφυλακίζεται από τον

Καλλέργη πού επιβάλλεται στον "Οθωνα.

Ο Βλαχογιάννης μᾶς δίνει μιὰ συγκλονιστική εἰκόνα τοῦ Μακρυγιάννη μετὰ τὴν ἀποφυλάκισή του. «Ἦ ἐν τῇ φυλακῇ μακρὰ διαμονὴ εἶχε καταναλώσει τὸ ὑπόλοιπον τῆς ὑπαρχούσης ἐν αὐτῷ ζωτικῆς δυνάμεως... Ἦ ὄψις αὐτοῦ ἐκ τοῦ γήρατος καὶ τῶν παθημάτων εἶχεν προσλάβει ἔκφρασιν τινὰ ἐγκαρτεροῦντος ἐρημίτου ἢ μάρτυρος. Ἄλλ' ὅμως ὕψηλός καὶ λεπτός ὡς ἦτο, εὐλύγιστος καὶ εὐθύς πάντοτε, παρὰ τὴν ἡλικίαν, μὴ κάμψασας τὸ σῶμα αὐτοῦ μέχρι θανάτου, ἀπλούστατα ἐνδουόμενος, κομφῶς φέρων τὴν λευκὴν φλοκάταν, ἀχώριστον ἀπ' αὐτοῦ καὶ τὴν ἀγκυλωτὴν ράβδον, εἶχε τὸ ἦθος ἐκεῖνο τὸ ἀπερίγραπτον, τὸν ἀέρα τῆς λεβεντιάς, τῆς οὐδέποτε γηρασκούσης ἀλλὰ θαλλούσης πάντοτε. Τὸ ἀποστεωθὲν αὐτοῦ πρόσωπον, οἱ ὀφθαλμοὶ οἱ θαθεῶς κοῖλοι ἀλλὰ πάντοτε ἀστράπτοντες, ἡ γενειὰς ἡ κατάλευκος καὶ ἡ κόμη ἡ ὀπίσω μέχρι τῶν ὠμων καταπίπτουσα, τὸ φαλακρὸν μέτωπον μετὰ τῆς θαθείας πληγῆς, ἡ ρις ἡ ὑπόγρυπος καὶ ὁ πῶγων ὁ ἰσχυρός, πάντα συνηνοῦντο εἰς σύνολόν τι ἀνδρικὸν ἄμα καὶ γλυκὺ, βλοσυρὸν καὶ πλήρες ἀγαθότητος, εὐπροσήγορον καὶ ἀγέρωχον, ἀρματωλικὸν καὶ ἱερατικὸν συγχρόνως».

Ὁ Μακρυγιάννης ἀπέχει ἕκτοτε ἀπὸ κάθε πολιτικῆς ἐνέργεια. Ὁ γυιὸς του ὅμως Ὁθωνας μετέχει ἐνεργὰ στὴν ἀντιδυναστικὴ κίνηση τῆς νεολαίας γύρω ἀπὸ τὸν Ἑπαμεινώνδα Δεληγιώργη, πού καταλήγει τελικὰ στὴν ἔξωση τοῦ Ὁθωνα, στὶς 10 Ὀκτωβρίου τοῦ 1862. Ὁ λαὸς πού ξεχύνεται στοὺς δρόμους θυμᾶται τὸν παλιὸν ἀρχηγό του. Τὸν παίρνει ἀπὸ τὸ σπίτι του καὶ τὸν γυρίζει θριαμβευτικὰ στὴν πόλη. Ἀμέσως μετὰ ὁ Μακρυγιάννης ξαναπαίρνει τὸ βαθμὸ τοῦ ὑποστρατήγου καὶ τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1864 προθιβάζεται σὲ ἀντιστράτηγο. Ὁ θάνατός του τὸν βρῖσκει ὕστερ' ἀπὸ μερικὲς μέρες, σὲ ἡλικία 67 ἐτῶν. Ἦ κηδεῖα του γίνεται ἐπιβλητικὴ μὲ συμμετοχὴ ὄλου τοῦ ἀθηναϊκοῦ λαοῦ. Τὸν ἐπικηδεῖο ἀπαγγέλει ὁ για-

τρός Ἀναστάσιος Γούδας πού, ἀφοῦ περιγράφει τὸ λαθωμένο ἀπὸ ἐπτά βαρύτερες πληγὲς σῶμα τοῦ νεκροῦ Στρατηγοῦ, δίνει μιὰ παραστατικὴ εἰκόνα τῆς ὀδυνηρῆς δοκιμασίας πού περνοῦσε ὁ Μακρυγιάννης τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς ζωῆς του: «Αἱ πληγαὶ αὐτοῦ ἠνοίγοντο αἰμορροοῦσαι. Ὁ ἐξ αὐτῶν πυρετὸς κατεβίβρωσκεν αὐτόν. Ἦ ζωὴ αὐτοῦ διήρχετο σχεδὸν ἐπὶ τῆς κλίνης. Βαρεῖται νόσοι ἐπύρχοντο, ἡ δὲ ἀνάρρωσις ἐγένετο θραδυστάτη. Ταῦτα ἦσαν τὰ ἀγαθὰ ὧν ἔλαχεν ὁ Μακρυγιάννης ὡς ἀμοιβὴν τῶν ὑπὲρ πατρίδος ἐξόχων ὑπηρεσιῶν αὐτοῦ. Πληγαὶ καὶ ἀσθένεια πολυῶδονοι καὶ μετ' αὐτῶν πενία δυσθεράπευτος ὁμοίως ὡς ἐκεῖναι». Στὸν τάφο τοῦ Μακρυγιάννη ἀπαγγέλει ποιήμα του ὁ ποιητὴς Ἀχιλλέας Παράσχος.

Ἦ ἀνάμιξις τοῦ Μακρυγιάννη στοὺς πολιτικούς ἀγῶνες δὲν ἀποβλέπει στὴν ἱκανοποίησι τῆς προσωπικῆς του φιλοδοξίας ἀλλὰ εἶναι φυσικὴ συνέχεια τῶν πολεμικῶν του ἀγῶνων. «Ἦ πολιτικὴ δι' αὐτόν, γράφει ὁ Βλαχογιάννης, ἦτο ἄσκησις πατριωτισμοῦ καὶ οὐδὲν πλέον». Ὁ Μακρυγιάννης δὲν εἶναι ἄνθρωπος πού μπορεῖ νὰ ἐπαναπαυθεῖ στὶς δάφνες του ὅταν θάλει τὴν πατρίδα του πού μὲ τὸσες θυσίες νεκραναστήθηκε νὰ διατρέχει πάλι τὸν κίνδυνον τοῦ ἀφαισμοῦ ἀπὸ τὶς ἀδικίες, τὶς αὐθαιρέσεις, τὶς φαυλότητες καὶ τὶς ἰδιοτέλειες ἐκείνων πού ἀποτελοῦν τὴν ἡγεσία τοῦ τόπου.

Ἀπέναντι σ' αὐτὴν τὴν ἡγεσία ὑψώνει ὁ Μακρυγιάννης τὸ ἠθικὸ του ἀνάστημα μὲ τὴν παράτολμη ἀφοβία καὶ παρρησία πού τὸν διακρίνουν σὲ ὄλους τοὺς ἀγῶνες καὶ πού τοῦ στοιχίζου ἀκριβὰ σὲ διώξεις καὶ κατατρεγμούς. Ἀπὸ τὸν Καποδίστρια καὶ τὸν Ὁθωνα ἀξιώνει ἀνοιχτὰ συνταγματικὴ κατοχύρωση τῶν λαϊκῶν ἐλευθεριῶν, γιὰ νὰ πάψουν οἱ αὐθαιρέσεις καὶ ἡ Χώρα νὰ κυβερνιέται ὄχι ἀπολυταρχικὰ ἀλλὰ, ὅπως γράφει, «μὲ σύνταμα καὶ μὲ νόμους καὶ ὄχι μὲ τὸ ἔτζι θέλω».

Ἀξιώνει ἀκόμα ἀπ' αὐτοὺς πλήρη δικαίωση τῶν ἀγωνιστῶν, ὄχι μόνον ὑλικὰ, μὲ τὴν παροχὴ πόρων ζωῆς σ' αὐ-

τούς και στις οικογένειές τους και με την επάνδρωση από αυτούς των στρατιωτικών δυνάμεων, αλλά και ήθικά, με το να τους δίνεται η θέση που τους αξίζει και με το ν' ακούγεται η φωνή τους για τα κοινά.

Από τους πολιτικούς, που τους θεωρεί κύριους υπεύθυνους για τη φαυλοκρατία, τη διαφθορά και το φατριασμό, απαιτεί να παραμερίσουν τους άναξιους και να διορίσουν στις κρατικές υπηρεσίες ανθρώπους τίμιους και πατριώτες που να θάζουν το κοινό συμφέρον πάνω από το δικό τους.

Τους ζητάει ακόμα να πάψουν από κομματικό ύπολογισμό την ανάμιξη των ξένων στα έλληνικά πράγματα, που τη θεωρεί ολέθρια για τον τόπο, εισάγοντας έτσι τη διαίρεση και τη διχόνοια στο λαό.

Τέλος απ' όλους τους μορφωμένους Έλληνες που αποτελούν την πολιτική και πνευματική ήγηση ζητάει, όχι μόνο να σέβονται και να μην καταφρονούν τη θρησκεία μας, αλλά και να την προστατεύουν από τους ποικιλώνυμους αίρετικούς και έτεροδόξους που προσπαθούν να διαθρώσουν το όρθοδοξο

φρόνημα και τις παραδόσεις του ελληνικού λαού. Σ' αυτό ειδικά το αίτημά του ο Μακρυγιάννης είναι αδιάλλακτος και άλυτο γιατί πιστεύει ακράδαντα πως η πατρίδα και η Όρθοδοξία αποτελούν μια αδιάσπαστη ένότητα και πως όταν προσβάλλεται ή θρησκεία κλονίζεται ολόκληρο το έθνικο οικοδόμημα. «Χωρίς άρετη και θρησκεία, γράφει, δεν σχηματίζεται κοινωνία ούτε θασίλειον. Και πράγμα τζιβαϊρικόν πολυτίμητον όπου το έβαστάξαμεν εις την τυραγνία του Τούρκου δεν το δίνωμεν τώρα ούτε το καταφρονούμεν οί Έλληνες».

Βλέποντας τα καιρία αυτά αίτήματα που αποτέλεσαν τους πολιτικούς στόχους του Μακρυγιάννη θαυμάζουμε, όχι μόνο την οξυδέρκεια του ανθρώπου αυτού που διέθλεψε από την αρχή σωστά τα θαθύτερα αίτια της έσωτερικής μας κακοδαιμονίας, αλλά και το ήθικό ανίστημά του που έθεσε τόσο ψηλούς ήθικούς στόχους και αγωνίστηκε με κίνδυνο της ζωής του για να τους πραγματοποιήσει.

ΔΗΜ. ΛΙΑΡΟΜΜΑΤΗΣ

Θ Ε Ι Ο Σ Τ Ε Φ Α Ν Ω Μ Α

Απ' τα ούρανια
θαρθή το στέμμα
να στεφανώση
«καλόν αγών»,
τετελεσμένη
μιάν ανηφόρα,
στενό δρομάκι
που βγάξει σ' εύρος,
πίστη π' άντέχει
σε πανοπλία,
σίδερο, φλόγα,

σ' άθρων μένος.
Από τα χέρια
Δικαιοκρίτη,
στεφάνι παίρνουν
κείνη τη Μέρα,
όσοι ποθούνε
Χριστού «έμφάνεια»,
στη 'δω Ζωή τους
και στους αιώνες.

ΦΙΛΗΜΩΝ ΚΑΡΑΣΟΓΛΟΥ

ΝΕΩΤΕΡΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ ΣΤΗΝ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Β'.

Το άρθρο αυτό αποτελεί τη συνέχεια εκείνου που δημοσιεύθηκε στο τεύχος των «Ακτινών» του Ίανουαρίου, με τον ίδιο τίτλο και ολοκληρώνει το θέμα των παλαιοντολογικών εύρημάτων που έχουν σχέση με τον άνθρωπο, τη δημιουργία του και την εξέλιξή του.

Η «Lucy» και η κατάταξη της στο φυλογενετικό δένδρο των Hominidae.

Μία νέα μέθοδος προσδιορισμού της ηλικίας των ήφαιστειογενών πετρωμάτων με τον προσδιορισμό του βαθμού μεταπτώσεως του ραδιενεργού ισότοπου του Καλίου (^{40}K) σε Άργον 40 (^{40}Ar) που είναι ένα σταθερό χημικό στοιχείο (συνδότερο αέριο), βοήθησε πάρα πολύ την γεωλογία και την παλαιοντολογία διότι με αυτήν προσδιορίζεται ξημερα ή ηλικία των απολιθωμένων οστών που βρίσκονται ανάμεσα σε αυτά τα πετρώματα. Οι ειδικοί όμως για μια μέθοδο επαναστατική. Πράγματι ο προσδιορισμός της ηλικίας των προϊστορικών εύρημάτων του ανθρώπου και των άλλων ειδών, διέλυσε πολλές αμφιβολίες και τοποθέτησε πολλές απόψεις και υποθέσεις σε σωστό δρόμο.

Με την μέθοδο αυτή προσδιορίστηκε η ηλικία του πιτ παλθού και πιτ πλήρους μέχρι σήμερα απολιθώματος που ανήκει στην οικογένεια των Hominidae. Αυτό βρέθηκε από τον άμερικανό παλαιανθρωπολόγο D. Johanson ο οποίος μαζί με τον γάλλο γεωλόγο M. Taieb ήσαν επικεφαλής της ομάδας που εργάστηκε στο Hadar της Αιθιοπίας. Η ομάδα αυτή βρήκε αρκετά πλούσιο υλικό που έχει σχέση με την προϊστορία και προέλευση του ανθρώπου, σε επανειλημμένες αποστολές από το 1973 έως το 1976 στην περιοχή αυτή του Hadar. Το σημαντικότερο από όλα αυτά τα εύρηματα ήταν η «Lucy»,

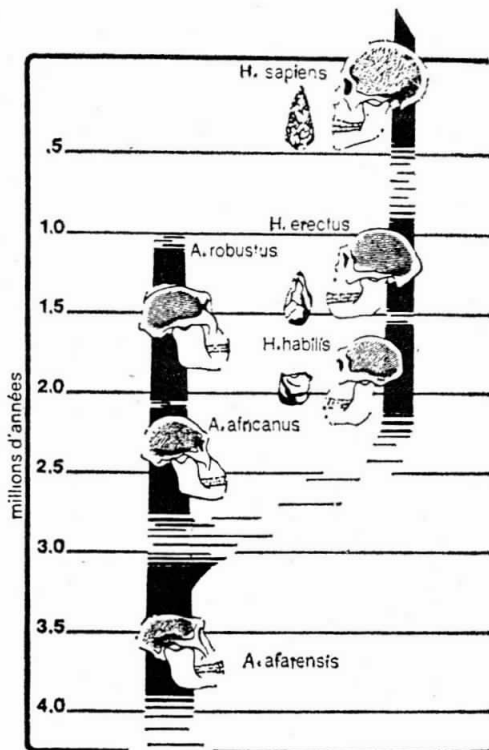
ένας σκελετός που έδειχνε ότι το όν αυτό βόδιζε όρθιο όπως ο άνθρωπος, είχε όμως κρανίο πολύ μικρότερο του ανθρώπου, δηλαδή 450 κ. εκ. πλησίαζε το κατώτερο όριο του κρανίου του H. habilis και ήταν μεγαλύτερο από το κρανίο ενός χιμπατζή (300-400 κ. εκ.).

Η «Λούσυ» όπως ονόμασαν, τα μέλη της ομάδας του Hadar, το σκελετό αυτό που φαίνεται ότι ανήκε σε γυναίκα, έκανε πολύ μεγάλη εντύπωση στο όλο τον κόσμο και γράφτηκαν πολλά άρθρα σε επιστημονικά και άλλα περιοδικά όπως και σε εφημερίδες σχετικά με τη σημασία του εύρηματος αυτού στο εξέλικτικό δένδρο του ανθρώπου. Με την ευκαιρία αυτή διατυπώθηκαν υποθέσεις και δόθηκαν διάφορες ερμηνείες τόσο από επιστήμονες όσο και από εκλαϊκευτές της επιστήμης, σχετικά με την προέλευση του ανθρώπου και την ηλικία του.

Για μια συστηματική κατάταξη των τόσο πλούσιων εύρημάτων της Αφρικής, οι άμερικανοί Johanson και White εργάστηκαν μεθοδικά, μελετώντας όλα τα απολιθώματα και κάνοντας μια συγκριτική μελέτη βασισμένοι κυρίως στα μορφολογικά και ανατομικά χαρακτηριστικά τους. Τα συμπεράσματά τους τα δημοσίευσαν στο περιοδικό Science το 1979 (9).

(9) Johanson, D. C. and White, T. D., 1979. A Systematic Assessment of Early African Hominids. Science, Vol. 203, No 4378, 321-330.

Στό δημοσίευσμά τους αυτό οι πιό πάνω έρευνητές, αναφέρονται κυρίως στό πλούσιο ύλικό πού είχε βρεθεί στό Laetoli τής Τανζανίας από τήν ομάδα τής Mary Leakey και στό Hadar τής Αιθιοπίας από τήν ομάδα Johanson - Taieb. Πράγματι τό ύλικό αυτό είναι πλούσιο άρκει νά σημειωθεί ότι μόνο στην περιοχή του Hadar βρέθηκαν σέ μιá τοποθεσία περισσότερα από 200 κομμάτια πού αντιπροσωπεύουν τουλάχιστον 13 άτομα, όπως ι-

Είκ. 3. Σχηματική παράσταση τών συμπερασμάτων τής μελέτης τών Johanson και White, σχετικά μέ τή χρονολογική τοποθέτηση τών ειδών Hominidae και τήν εξέλιξή τους. (Από τό βιβλίο τών D. Johanson & M. A. Edey, Lucy).

σχυρίζονται, οι Johanson και White. Βέβαια σάν τό πιό σπουδαίο άπ' όλα θεωρείται ή «Lucy» ένας σκελετός πού αντιπροσωπεύει τό 40 σ)ο του συνόλου του σκελετού ένός είδους Hominidae πού οι πιό πάνω έρευνητές τό κατάταξαν σ' ένα

νέο είδος του γένους Australopithecus τό A. afarensis από τό όνομα τής επαρχίας Afar πού ύπάγεται ή περιοχή Hadar όπου βρέθηκε.

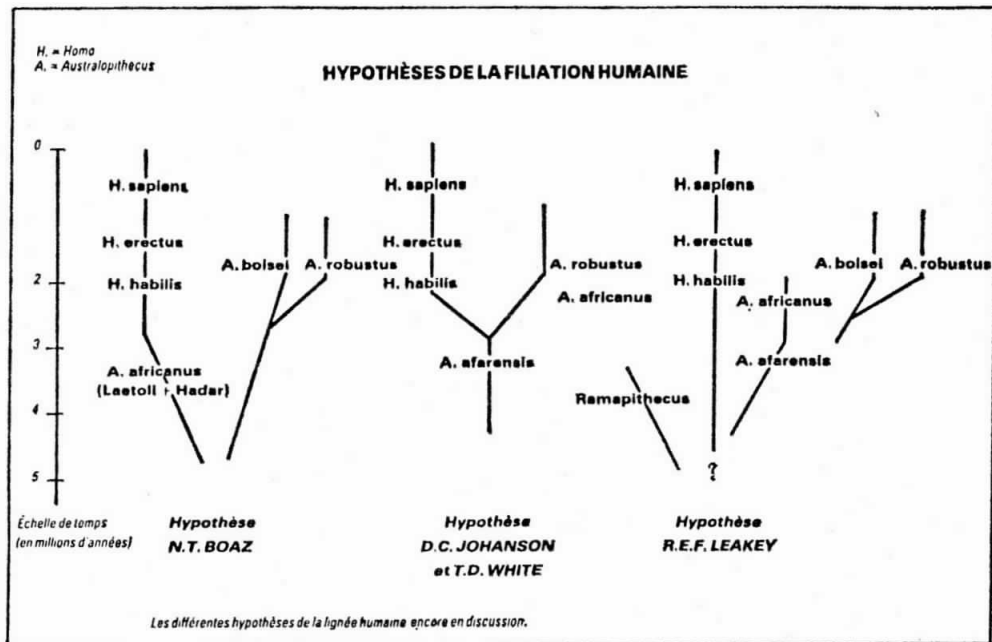
Οί Johanson και White έκαναν τήν ύπόθεση ότι ό A. afarensis είναι ό πιθανός πρόγονος του H. habilis και επομένως και του σημερινού ανθρώπου, H. sapiens. Έτσι διατύπωσαν ένα νέο εξελικτικό δένδρο για τόν άνθρωπο (είκ. 3), βάζοντας τόν A. afarensis πρόγονο τών Australopithecus (A. africanus και A. robustus) και πρόγονο επίσης, μέ άλλη διακλάδωση, τών ειδών του γένους Homo (H. habilis, H. erectus και H. sapiens). Η διακλάδωση αυτή έγινε στό 3 περίπου εκ. χρόνια πριν από έμιας. Δηλαδή οι πιό πάνω ειδικοί, τοποθετούν τήν εμφάνιση του ανθρώπινου γένους (Homo) στό 3 εκ. χρόνια και αναφέρουν ότι υπήρξε θέβαια περίοδος πού τά είδη του γένους Australopithecus ζούσαν ταυτόχρονα μέ τους ανθρώπους. Η εξαφάνιση τών Αυστραλοπιθήκων ύπολογίζεται ότι έγινε στό 1 εκ. χρόνια π.Χ. Βέβαια όλα αυτά είναι ύποθέσεις πού διατυπώθηκαν μετά από τή μελέτη τών εύρημάτων πού είχαν στή διάθεσή τους οι δύο αυτοί έρευνητές. Κάνουν όμως τή διαπίστωση, ότι υπάρχουν δύο μεγάλα κενά στην άλυσίδα τών απολιθωμάτων. Ένα είναι τό κενό πού ύπάρχει στό απολιθώματα μεταξύ 3,5 και 2 εκ. χρόνια καθώς και εκείνο δηλαδή τό μεγαλύτερο κενό πού είναι μετά τά 3,5 εκ. χρόνια. Τό μόνο μέσο για νά άπαντήσει κανείς σ' αυτό είναι ή επιστροφή στό πεδίο τών ανασκαφών, γράφουν κάπου στό βιβλίο τους «Lucy» οι Johanson και Edey (10).

Οί έριμηνγίες και ύποθέσεις του Johanson και τής ομάδας του, βρήκαν αντίθετο τόν Richard Leakey, ό όποιος ισχυρίζεται όπως και ό πατέρας του Louis Leakey

(10) Johanson D. & Edey M. A., 1981. Lucy, The beginnings of Humankind. Simon and Schuster, New York. Traduction française: Editions Robert Laffont, S. A., Paris, 1983, p. 442.

δτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι πολὺ πιὸ παλαιὸς ἀπὸ ὅ,τι χρονολογικὰ τὸν τοποθετοῦν. Μάλιστα τὸ εὔρημά του στὸ Koobi Fora, τὸ κρανίο 1470 τὸ χρονολογοῦσε 2,9 ἐκ. χρόνια καὶ τὸ ἔχει κατατάξει ὅτι ἀνήκει στὸ *H. habilis* καὶ διατυπώνει τὴ γνώμη ὅτι καὶ ἡ «Lucy» ἀνήκει σ' αὐτὸ τὸ εἶδος καὶ τὴ θεωρεῖ σὰν ἕνα πολὺ παλιὸ πρόγονο τοῦ σημερινοῦ ἀνθρώπου. Ἔτσι βλέπουμε νὰ ὑπάρχουν δύο διαφο-

Taieb⁽¹¹⁾ πού ἦταν ἐπικεφαλῆς, μαζί μὲ τὸν ἀμερικανὸ παλαιανθρωπολόγο D. Johanson, τῆς ομάδας πού γιὰ ἀρκετὰ χρόνια ἔκανε ἀνασκαφές στὸ Hadar τῆς Αἰθιοπίας: «*H. Lucy* δὲν εἶναι ἡ ὄγλη ἀλήθεια, δὲν εἶναι ὁ κρίκος πού ἔλειπε, εἶναι ἕνας ἑλλείπων κρίκος, ἀλλὰ ὁ κρίκος αὐτὸς θὰ εἶναι τοποθετημένος γιὰ πάντα στὸ ἀπομακρυσμένο παρελθόν, στὴν ἀλυσίδα τῶν Ἀνθρωπιδῶν». Δηλαδή ἡ

Εἰκ. 4. Τρεῖς ἀπὸ τὶς σύγχρονες ὑποθέσεις πὸν ἐπικρατοῦν σήμερα σχετικὰ μὲ τὴν ἐξελικτικὴ σειρὰ τῶν Hominidae. (Ἐκ τὸ βιβλίο τοῦ M. Taieb, *Sur la terre des premiers hommes*).

ρετικὲς ἐρμηνεῖες σχετικὰ μὲ τὴν ἐξελικτικὴ σειρὰ τοῦ ἀνθρωπίου εἶδους, ἀπὸ δύο ἀπὸ τοὺς πιὸ σημαντικοὺς παλαιανθρωπολόγους σήμερα. Ὁ Richard Leakey ὅπως καὶ ἡ μητέρα του Mary ἰσχυρίζονται ὅτι ὁ κοινὸς πρόγονος τῆς ἐξελικτικῆς σειρᾶς τοῦ γένους *Homo* καὶ ἐκείνης τοῦ γένους *Australopithecus* εἶναι πολὺ πιὸ παλαιὸς ἀπὸ τὸν *A. afarensis* (εἰκ. 4). Φυσικὰ οἱ ἑλλείψεις ἀπολιθωμένων εὔρημάτων εἶναι ἡ αἰτία οἱ ὑποθέσεις αὐτὲς νὰ μὴ στηρίζονται σὲ πολὺ στέρεες βάσεις. Ὅπως γράφει σ' ἕνα πρόσφατο βιβλίο του ὁ γάλλος γεωλόγος Maurice

ἀλυσίδα σιγὰ σιγὰ συμπληρώνεται· ὁμως σήμερα λείπουν ἀρκετοὶ κρίκοι καὶ στὴ διατύπωση τῶν ἀπόψεών τους οἱ εἰδικοί, σχετικὰ μὲ τὴν καταγωγὴ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν ἐξέλιξή του, ἀναγκάζονται νὰ κάνουν ὑποθέσεις καὶ προεκτάσεις πὸν πολλὲς φορές ἔχουν ὑποκειμενικὸ χαρακτῆρα. Βέβαια ὅπως ἀναφέρει ὁ Grassé⁽¹²⁾ «ἡ

(11) Taieb, M. 1985. *Sur la terre des premiers hommes*. R. Laffont, Paris, p. 330.

(12) Grassé, P. P., 1971. Ἐσὺ, ὁ μικροῦλης Θεός. Μετάφραση ἀπὸ τὰ γαλλικά. Ἐκδόσεις Ράππα, Ἀθήνα, σ. 324.

άδυναμία να αποδείξουμε κάτι, δέν συνεπάγεται ούτε την ύπαρξή του, ούτε την άνυπαρξία του, ούτε την αλήθεια, ούτε την πλάνη». Με τα σημερινά λοιπόν δεδομένα δέν υπάρχει μία και μόνη συγκεκριμένη θεωρία παραδεκτή από τους ειδικούς επιστήμονες πού να εξηγήει με σαφήνεια τò θέμα τής καταγωγής και εξέλιξης του άνθρωπίνου είδους.

‘Ο άνθρωπος του Νεάντερταλ και ó σημερινός άνθρωπος.

Τò θέμα των προγόνων του σημερινού ανθρώπου γίνεται πιδό συγκεκριμένο με τα νεώτερα σέ ηλικία εύρήματα πού χρονολογούνται 100.000 χρόνια, με τόν τύπο του ανθρώπου πού ονόμασαν «Νεάντερταλ». Στο θέμα τής καταγωγής του *H. sapiens* δηλαδή σχετικά με τους άιμέσως πριν από αυτόν προγόνους του, σήμερα επικρατούν δύο άπόψεις. Κατά την μία άποψη ó σημερινός άνθρωπος εξέλιχθηκε από έναν άπομονωμένο πληθυσμό, τόν αρχαϊκό *H. sapiens* πού διεχύθει στά διάφορα μέρη του Παλαιού Κόσμου άντικαθιστώντας τους ιθαγενείς πληθυσμούς. Κατά τή δεύτερη άποψη ó τοπικοί πληθυσμοί του αρχαϊκού τύπου «sapiens» πού κατοικούσαν στό μεγαλύτερο μέρος του Παλαιού Κόσμου 100.000 χρόνια τουλάχιστον, τελείως άνεξάρτητα διαμόρφωσαν τόν σημερινό τύπο του *H. sapiens*. Κατά τή δεύτερη αυτή άποψη ó τύπος «Νεάντερταλ» ήταν άπλούστατα ó κάτοικος τής Εύρώπης και Μέσης Ανατολής πού έδωσε τόν *H. sapiens sapiens* όπως θέλουν να διακρίνουν μερικοί ειδικοί τόν σημερινό άνθρωπο. Άλλά και ó δύο αυτές άπόψεις έχουν τους επικριτές τους. Ίσως με τόν συγκεκριισμό των δύο αυτών άπόψεων να πλησιάζει κανείς πρòς τήν πραγματικότητα. Όπως αναφέρει ó Lewin⁽¹³⁾, πιθανόν ένας άπομονωμένος πληθυσμός σύγχρονης μορφής ανθρώπου, μεταναστεύοντας να ήλθε σέ έπιμιξία με τους τοπικούς πληθυσμούς και

να προέκυψε ή τελική μορφή του *H. sapiens sapiens*. Με τήν άποψη αυτή ó άνθρωπος του Νεάντερταλ πρέπει να ήταν μία γεωγραφική ποικιλία τής αρχαϊκής μορφής «sapiens» πού με τήν διάδοση τής σύγχρονης μορφής του *H. sapiens* τελικά εξαφανίστηκε. Χρονολογικά τήν εξαφάνιση των ανθρώπων Νεάντερταλ τήν τοποθετούν 40.000 χρόνια πριν από έμάς. Άλλά και αυτό τò θέμα δηλαδή ότι ó Νεάντερταλ εξαφανίστηκε πριν 40.000 χρόνια, χωρίς να είναι ó σημερινός άνθρωπος συνέχεια του Νεάντερταλ, συζητείται από τους ειδικούς. Από τα άπολιθώματα, λένε σήμερα ó παλαιανθρωπολόγοι, δέν βγαίνει καθαρό συμπέρασμα.

Γιά τόν άνθρωπο Νεάντερταλ, ó ειδικοί βασίζόμενοι στά εύρήματα, αναφέρουν ότι όχι μόνο γνώριζε να κατασκευάζει εργαλεία και να χρησιμοποιεί τή φωτιά αλλά, είναι πολύ πιθανόν, έκανε και τελετές για τήν ταφή των νεκρών, ένα χαρακτηριστικό πού δείχνει ότι είχε ύψηλης ποιότητας νοημοσύνη και άναπτυγμένη κοινωνική ζωή. Ό μέσος όρος του όγκου του εγκεφάλου του ήταν 1330 κ. εκ. Τò τελευταίο αυτό καθώς και τò ότι έκανε νεκρικές τελετές θεωρούνται δύο σημαντικά χαρακτηριστικά, ταυτόσημα με του σημερινού ανθρώπου και γι’ αυτό πολλοί τόν κατατάσσουν στόν *H. sapiens*. Άλλοι τόν θεωρούν σαν ύποσειδος του *H. sapiens* και τόν ονομάζουν *H. sapiens neanderthalensis*.

Τò μεγάλο ερώτημα τής καταγωγής του ανθρώπου.

Άπό του λοιπόν κατάγεται ó άνθρωπος; Έρωτούν και πάλι σήμερα όλοι, ειδικοί και μη. Πολλοί μάλιστα με τò φόβο μη τυχόν άκουσθει ότι ó άνθρωπος κατάγεται από τόν πίθηκο! Άλλοι πάλι θά χαίρονταν να άκουγαν κάτι τέτοιο, διότι κατά τή γνώμη τους θά έπεφταν ύσα περι δημιουργίας του ανθρώπου αναφέρει ή Άγία Γραφή! Στο βασικό αυτό θέμα ó περισσότεροι συγχέουν τις δύο έννοιες, δηλαδή τής καταγωγής του ανθρώπου και τής δημιουργίας του ανθρώπου. Και αυτό ίσως διότι δέν δίνουν εύθες εξ άρχής τόν

(13) Lewin R., 1984. Human Evolution. Blackwell Scientific Publications, London, p. 104.

όρισμό, τί είναι άνθρωπος, ποιά είναι τα βασικά χαρακτηριστικά του που τον διακρίνουν από το ζώον, έστω και το πιο αναπτυγμένο στη σημερινή εποχή που θεωρείται ότι είναι ο χιμπατζής. Άλλα και το μεγάλο έρώτημα πότε εμφανίσθηκε στη γη το δν αυτό που ήταν προικισμένο με όλα αυτά που χαρακτηρίζουν τον άνθρωπο, είναι πολύ βασικό και όλιο περιμένουν μίαν απάντηση σ' αυτό.

Τί μας προσφέρει σήμερα ή επιστήμη πάνω σ' αυτά τα τόσο σημαντικά έρωτήματα; Πρωτο θέμα είναι τής καταγωγής του ανθρώπου. Υπάρχει ύλικό που να αποδεικνύει από που προήλθε το γένος Homo εξελικτικά; Όπως αναφέρθηκε σε αρκετά σημεία του άρθρου αυτού υπάρχουν πολλά κενά στην εξελικτική σειρά του ανθρώπου λένε οι ειδικοί. Μά πολλά κενά υπάρχουν και στις εξελικτικές σειρές των σημερινών ανθρωποειδών πιθήκων. Έτσι γνωρίζουμε πολύ λίγα σχετικά με τους προγόνους του Χιμπατζή του Ουραγκοστάγκου και των άλλων συγχρόνων πιθήκων. Ποιοί ανθρωποειδείς πιθήκοι υπήρχαν πριν 3, 5, 10 ή 20 εκ. χρόνια ή και ακόμη πιο πέρα στα βάθη του παρελθόντος και ποιά σχέση έχουν, αν έχουν, με τον άνθρωπο; Νά λοιπόν γιατί δέν έχει την έννοια τής σοβαρότητας ή έρώτηση αν ο άνθρωπος προέρχεται από τον πίθηκο. Ποιόν πίθηκο;

Όσο μερικοί ισχυρισθούν ότι υπάρχουν μερικές ένδείξεις από όρισμένα απολιθώματα πολύ παλαιά που μπορεί κανείς να στηρίζει όρισμένες απόψεις για τους μακρυνούς προγόνους του ανθρώπου. Άς δούμε τί υπάρχει σχετικά με το θέμα αυτό. Οι ειδικοί μιλούν για όρισμένα κομμάτια από σιαγόνες με μερικά δόντια που βρέθηκαν στην Ίνδία, στο Πακιστάν, στην Τουρκία και στην Κένια. Τα κατάταξαν σ' ένα γένος με το όνομα R a m a p i t h e c u s. Από τή μελέτη των λίγων αυτών απολιθωμάτων οι ειδικοί και κυρίως ο άγγλος ανθρωπολόγος David Pilbeam, αποφαίνεται ότι ή οδόντωση των σιαγόνων δείχνει μιá υποψία οδοντώσεως των Homínidae. Υπολογίζουν τήν ήλικία των εύρημάτων αυτών μεταξύ 14 και 8

εκ. χρόνια, αλλά ο Pilbeam δέν τοποθετεί τον Ramapithecus στην εξελικτική σειρά του ανθρώπου, διότι από τα λίγα εύρηματα δέν βγαίνει κανένα συμπέρασμα και από τήν χρονική περίοδο των Homínidae για να πάει κανείς σ' αυτή του Ramapithecus θά πρέπει να διανύσει ένα τεράστιο σκοτεινό κενό. Ο Ramapithecus λοιπόν τοποθετείται σε άλλη εξελικτική σειρά μακριά από εκείνη των Homínidae.

Ός προς τήν καταγωγή του ανθρώπου λοιπόν τα απολιθώματα δίνουν στοιχεία που φθάνουν μέχρι 3 περίπου εκ. χρόνια. Μέχρι τότε υπάρχουν τα βασικά στοιχεία του όρθιου βαδίσματος και τής κατασκευής και χρησιμοποίησης εργαλείων που σημαίνει ότι είχε ήδη αναπτυχθεί ο εγκέφαλος και λειτουργούσε ή Σκέψη.

Πότε άρχισε να λειτουργεί ή Σκέψη στον άνθρωπο; Νά, ένα έρώτημα που έρχεται τώρα να τεθεί. Είναι ακριβώς το δεύτερο έρώτημα δηλαδή το πότε δημιουργήθηκε ο άνθρωπος. Η επιστήμη προς το παρόν αδυνατεί να απαντήσει. Δέν έχει τέτοια στοιχεία που θά τής επιτρέψουν να πει κάτι. Έχει άρχισε ή μελέτη όρισμένων τέτοιων στοιχείων όπως π.χ. ή μελέτη του όρθιου βαδίσματος στα δύο πόδια. Από τότε και πώς άρχισε, σε συνδυασμό με τήν εξέλιξη του όλου σκελετού. Δέν είναι όμως εύκολη ή πρόσδος σε μιá τέτοια μελέτη έφ' όσον δέν υπάρχουν έπαρκή δεδομένα για να στηριχθεί κανείς. Άκόμη όμως πιο δύσκολο ή μάλλον είναι αδύνατο να μās πει κανείς πότε άρχισε να λειτουργεί ή Σκέψη στον άνθρωπο και οι ιδιαίτερες ψυχικές λειτουργίες που τον διακρίνουν.

Πολύ χαρακτηριστικά κάνει ανάπτυξη του θέματος αυτού ο διάσημος γάλλος ανθρωπολόγος και φιλόσοφος P. Teilhard de Chardin (Όησουέτης μοναχός) στο βιβλίο του «Le phénomène humain» (14). Άς δούμε με λίγα λόγια τί μās λέει σχετικά.

(14) Teilhard de Chardin, P., 1955. Le phénomène humain. Editions du Seuil, p. 318.

«Η επιστήμη με την ανθρωπολογία προσπαθεί να εξηγήσει την ύφή του ανθρώπινου σώματος και όρισμένους μηχανισμούς της φυσιολογίας του. Άλλα όλα αυτά δέν διαγράφουν στο σύνολό τους τὸ πραγματικό πορτραίτο τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ ἄνθρωπος δέν εἶναι μόνο ἕνα ζῶον πού ἀνήκει στήν ὑπεροικογένεια τῶν Hominoidea, εἶναι κάτι διαφορετικό. Ἡ επιστήμη δέν λαμβάνει ὑπ' ὄψη της στο θέμα αὐτό ἕναν οὐσιώδη παράγοντα ἢ γιά νά πεῖ κανεῖς καλύτερα μία δλόκληρη διάσταση πού εἶναι αὐτή τοῦ Σύμπαντος.

Ἡ Ἀνθρωποποίηση (Hominisation), δηλαδή ἡ ἐξέλιξη πρὸς ἕνα τέλειο ὄν πού εἶναι ὁ ἄνθρωπος συγκρινόμενο με τὰ ἄλλα ὄντα τῆς δημιουργίας, εἶναι μία βραδεία διαδικασία συμμετρικῆς μεταβολῆς πρὸς τὴν τελειότητα ὄλων τῶν ἰδιοτήτων πού χαρακτηρίζουν τὸν ἄνθρωπο, ἐξωτερικῶν καὶ ἐσωτερικῶν, ψυχικῶν καὶ διανοητικῶν. Ὁ ἄνθρωπος προσδεύει ἐξελικτικά καλλιερῶντας σιγά σιγά τὴν ἔννοια καὶ τὴ σφαιρικότητα ἑνὸς Σύμπαντος πού ἐγκαθίσταται μέσα του.

Γιά νά φθάσει ὁ ἄνθρωπος στο σημείο αὐτό ὥστε νά ἀρχίσει νά λειτουργεῖ ἢ Σκέψη καὶ ὁ ἐσωτερικὸς ψυχικὸς κόσμος του, ἔχει προηγηθεῖ μία μακρὰ διάρκεια προετοιμασίας ὅπου ἕνα πλέγμα πολλῶν παραγόντων ἔλαβε μέρος σ' αὐτήν. Ἡ κατάληξη ἦταν νά διαμορφωθεῖ ἕνας ἐγκέφαλος με τελειοποιημένες λειτουργίες. Αὐτὸ βέβαια ἔγινε ἀφοῦ εἶχαν προηγηθεῖ ἄλλες τελειοποιήσεις σωματικῆς ὅπως π.χ. τὸ ὄρθιο βάδισμα στα δύο πόδια, ὥστε τὰ χέρια νά εἶναι ἐλεύθερα γιά χρήσιμες κινήσεις καὶ λεπτεὲς κατασκευές».

Σχετικά με τὴ γένεση τῆς Σκέψης ὁ Teilhard de Chardin διατυπώνει τὴ γνώμη ὅτι συνέθη ἀκριβῶς ὅπως ἔγινε με τὴν πρώτη ἐμφάνιση τῆς Ζωῆς. «Τὸ πέρασμα στή Σκέψη ἀντιπροσωπεύει τὸ κατώφλι πού χρειάστηκε ἕνα μόνο βῆμα γιά νά ξεπερασθεῖ. Διὰ μᾶς. Καὶ τότε εἶναι ἡ ἀρχὴ ἑνὸς ἄλλου εἴδους ζωῆς, μᾶς ζωῆς ἐσωτερικῆς... Ὁ ἄνθρωπος ἀποτελεῖ τὸ ἀνερχόμενο τόξο τῆς μεγάλης βιολογικῆς συνθέσεως. Αὐτὸς μόνο, ἀποτελεῖ τὸ τελευταῖο γέννημα, τὸ πιὸ νωπὸ ἀπό-

κτῆμα, τὸ πιὸ περίπλοκο καὶ τὸ πιὸ φωτοσκιασμένο τῶν διαδοχικῶν στρωμάτων τῆς ζωῆς. Με τὴν Ἀνθρωποποίηση ἕνας νέος Αἰώνας ἀρχίζει! Ἡ γῆ βρίσκει τὴν ψυχὴ της». Τί πιὸ ὑπέροχη ἐκφραση ἀπ' αὐτή! Ἡ γῆ βρίσκει τὴν ψυχὴ της με τὴ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου. Τοῦ ἀνθρώπου πού δημιουργεῖται «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» καὶ ἔχει τὸ τόσο μεγάλο προνόμιο νά σκέπτεται λογικά.

Χωρὶς νά ὑπάρχει πρόθεση στο ἄρθρο αὐτὸ νά ἀναπτυχθοῦν θεολογικῆς ἀπόψεις στο θέμα, ἐν τούτοις θά εἶναι ἐνδιαφέροντα γιά τὸν ἀναγνώστη ὀρισμένα σημεία σχετικά, πού ἀναφέρει σ' ἕνα βιβλίο του «The Wisdom of Evolution» πού τὸ προλογίζει ὁ Dobzhansky, ὁ ἀμερικανὸς βιολόγος πού εἶναι συγχρόνως καὶ θεολόγος καὶ ἱερέας καθολικὸς R. Nogar⁽¹⁵⁾. Γράφει λοιπὸν σχετικά με τὴ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου: «Μήπως ὁ Θεὸς χρησιμοποίησε ἕνα ἔμβρυο πού ἔμοιαζε με ἄνθρωπο ἢ μήπως ἐμφύσησε ἀνθρώπινη ψυχὴ σὲ μία τελείως ἀναπτυγμένη μορφή πρωτεύοντα; Πῶς ἦταν οἱ προσωπικῆς ιδιότητες τοῦ πρωτόγονου ἀνθρώπου; Μήπως αὐτὲς μποροῦν νά ταυτοποιηθοῦν με τὶς ιδιότητες πού περιγράφονται γιά τὸν ἄνθρωπο τοῦ Παραδείσου; Θά πρέπει νά σημειωθεῖ ἀπὸ τὴν ἀρχή, ὅτι οὔτε ἡ Θεολογία, οὔτε ἡ Ἀνθρωπολογία εἶναι σὲ θέση νά μᾶς δώσουν μία τελικὴ ἀπάντηση σὲ κάποια ἀπὸ τὶς πολὺ ιδιόμορφες πιὸ πάνω ἐρωτήσεις. Οἱ παλαιοντολογικῆς καταγραφῆς τῆς ἀνθρωπίνης προϊστορίας τώρα μόλις ἀρχίζουν νά φέρνουν ἀφθονοὺς καρπούς... Εἶναι ἄδικο νά κάνει κανεῖς τέτοιες ιδιόμορφες ἐρωτήσεις σὲ μιὰ νέα ἐπιστήμη... Δέν φαίνεται νά ἔχει ἀποκαλυφθεῖ πῶς ὁ Θεὸς κατηύθυνε τὴ θεία Του βούληση στο νά διαμορφωθεῖ τὸ ἀνθρώπινο σῶμα. Ὅτι ὁ Θεὸς εἰδικὰ κατηύθυνε τὴ διαμόρφωση αὐτὴ καὶ ὅτι ἀμέσως ἐμφύσησε τὴν ἀνθρώπινη ψυχὴ εἶναι κάτι πού ἔχει ἀποκαλυφθεῖ καὶ

(15) Nogar, R., 1966. The Wisdom of Evolution. Mentor-Omega Book, Published by the New American Library, New York, p. 368.

είναι βέβαιο. Είναι επίσης θεολογικά βέβαιο πώς δίνοντας στον άνθρωπο την ψυχή, ήταν απαραίτητο ο Θεός να εφοδιάσει ακόμη το ανθρώπινο σώμα με διατάξεις τέτοιες που θα το έκαναν ένα κατάλληλο και αξιόλογο μηχανισμό για την ψυχή, με ανώτερη αξιοπρέπεια σε σύγκριση με τα άλλα ζώα. Το ανθρώπινο σώμα δημιουργήθηκε για να εξυπηρετεί την πνευματική ψυχή και γι' αυτό δεν είναι έτσι απλά ένα σώμα ενός πρωτεύοντα στο οποίο εισήλθε η ψυχή... Η άνοδος αυτή που συντελέστηκε, του ανθρώπινου σώματος, θα πρέπει να ήταν σε πλήρη αρμονία με τους φυσικούς νόμους και μάλλον θα ακολούθησε το βιολογικό κώδικα της εξέλιξης και όχι να τον διατάραξε». Ο ίδιος για την εξέλιξη λέει χαρακτηριστικά: «Είναι πλέον αρκετά ξεκαθαρισμένο, πώς στη χριστιανική αποκάλυψη της θρησκευτικής αλήθειας στον άνθρωπο, ο Θεός είπε πολύ λίγα όσον αφορά την εξέλιξη».

Άλλα και ο Grassé που ήταν από τους διασημότερους σύγχρονους βιολόγους (άπε-

ρίωσε το 1985) σε μία συνέντευξή του (16), όταν ρωτήθηκε σχετικά με τη δημιουργία του ανθρώπου και τί γνώμη έχει σ' αυτό το θέμα, απάντησε: «Η δημιουργία του ανθρώπου, αυτός ο άλλος σταθμός της εξέλιξης, μας έβγαλε από τον κύκλο των ζώων δημιουργώντας έτσι ένα καινούργιο όν και έναν καινούργιο κόσμο, τον ανθρωπόκοσμο, του οποίου οι νόμοι δεν είναι πλέον αυτοί του «ζώοκοσμου»... Ο άνθρωπος οφείλει τα πάντα στο πνεύμα του. Στο πνεύμα μας φέρνουμε το σύνολο του ανθρώπινου σύμπαντος και γινόμαστε κατά κάποιο τρόπο ή αντανάκλαση του κόσμου». Μιλώντας για την πίστη του στο Θεό, ο ίδιος λέει: «Είμαι από εκείνους που πιστεύουν ότι ένας κόσμος χωρίς Θεό είναι αδιανόητος». Και σε μία διάλεξή του έδω στήν Αθήνα είπε χαρακτηριστικά: «Είμαστε εμείς οι άνθρωποι, δημιουργήματα προωρισμένα για την αιωνιότητα».

X. ΓΙΑΜΒΡΙΑΣ

(16) «Ο άνθρωπος δεν είναι πίθηκος». Συνέντευξη με τον Pierre Grassé. Μετάφραση Έφης Παπαγκίκα. Περιοδικό «Ακτίνες», Μάρτιος 1985, σελ. 72-76.

Ἐπίκαιρα

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ

Με ἐπιτυχία ἔγινε καὶ ἐφέτος στὴ Θεσσαλονίκη (29-30 Νοεμβρίου) καὶ στὴν Ἀθήνα (3-4 Ἰανουαρίου), τὸ παιδαγωγικὸ συνέδριο τῆς Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἐκπαιδευτικῶν Λειτουργῶν (Χ.Ε.Ε.Λ.).

Μέσα στὴ φοβερὴν ἀνησυχία, γιὰ τὸ μέλλον τῶν παιδιῶν καὶ τῶν νέων μας, ποὺ ταράζει τὶς καρδιές ὄλων, καθὼς παρακολουθοῦμε τὸν ὀλέθριο ρόλο ποὺ παίζουν, καὶ στὸ κεφάλαιο αὐτό, οἱ σύγχρονες ὀργανωμένες κοινωνίες μας, τὰ Συνέδρια αὐτὰ ἀποτελοῦν μιὰ σωτήρια ἀντίδρασι καὶ μιὰν ἀληθινή, ἔμπρακτὴ παρηγοριά! Πραγματικά, εἶναι μεγάλος ὁ ἀριθμὸς τῶν συνέδρων, μεγάλος καὶ ὁ ζήλος κι' ἐνθουσιασμὸς ποὺ τοὺς κάνει ν' ἀφήνουν, μέσα στὶς γιορτές, τὰ σπίτια τους καὶ τὴν ἀνεσί τους γιὰ νὰ μελετήσουν, μαζὶ με' ἄλλους διαλεχτοὺς συναδέλφους, πῶς θ' ἀνταποκριθοῦν καλύτερα στὸ σωτήριο παιδευτικὸ ἔργο ποὺ φλογίζει τὴν καρδιά τους. Μεταδίδουν ἔτσι καὶ σ' ἐμᾶς ἐλπίδα, αἰσιοδοξία, χαρὰ, κάτι ποὺ τόσο πολὺ τὸ χρειάζεται ἡ ἐποχὴ μας!

Στὰ Συνέδρια αὐτὰ οἱ ἐιδικότεροι σὲ κάθε τομέα εἰσηγοῦνται, καὶ ὅλοι οἱ συνέδριοι συζητοῦν, ὅλα ὅσα ἔχει νὰ παρουσιάσῃ ἡ π ρ α γ μ α τ ι κ ἡ Παιδαγωγικὴ Ἐπιστῆμη, σχετικὰ με' τὴν τεχνικὴ ποὺ θὰ φέρῃ στὸν τομέα τῆς τὰ καλύτερα ἀποτελέσματα, ἀλλὰ καί, τὸ σπουδαιότερο, «θέτουν ἐπὶ τάπητος» τὸ αἰώνιο θέμα τοῦ «σκοποῦ τῆς ἀγωγῆς». Ἰδίως γιὰ νὰ προβάλλουν καὶ στὸν τομέα αὐτὸν τὴν ἀπαραίτητη ἀνάγκη νὰ μορφωθῇ ὁ ἐκπαιδευόμενος σὲ συνειδησι π ρ α γ μ α τ ι κ ἶ ἐλεύθερη, ὄχι ὑποδουλωμένη σὲ ὀποιοδήποτε πάθος, νὰ γνωρίσῃ ἀντικειμενικά

καὶ ἀπροκατάληπτα ὅλα τὰ ἰδανικά ποὺ προτείνονται σὰν «δρόμος ζωῆς» κι' ἔτσι νὰ μπορῇ μόνος καὶ ἀνεπηρέαστος νὰ διαλέξῃ γιὰ τὸν ἑαυτὸ του τὸν δικό του δρόμο. Καὶ νὰ τονίσουν πόσο μεγάλη σημασία ἔχει τὸ ν ἄ γ ν ω ρ ῖ σ η σωστά (ὄχι ν' ἀποδεχθῆ ἔξαναγκαστικά, πρᾶγμα ποὺ δὲν θὰ εἶχε καμιὰν ἀξία) ὁ ἐκπαιδευόμενος, κατὰ τὴν ἔρευνά του, κάτι ποὺ στοὺς καιροὺς μας δ ι ὶ ὡ κ ε τ α ι σ υ σ τ η μ α τ ι κ ἶ κ α ῖ ἄ π ο φ ε ὕ γ ε τ α ι (ἀν καὶ τὸ ἐπιβάλλει ἡ σ τ ο ι χ ε ι ὡ δ ἔ σ τ ε ρ ῆ ἄ μ ε ρ ο λ η ψ ῖ α, σὲ κάθε ζήτημα, ἀκόμη καὶ στὰ λιγώτερο σπουδαῖα) δηλαδὴ τ ἡ χ ρ ι σ τ ι α ν ι κ ἡ πίστι καὶ ζωῆ.

Με τὴν ἀναρρίπισι ὅλης αὐτῆς, τῆς τόσο ἀπλῆς ἄλλωστε, ἀλήθειας, καὶ τὴν πραγματικὴ ἐλευθερία ποὺ χαρίζει πάντα ἡ Ἀλήθεια καὶ με' τὶς δυνάμεις τους πολλαπλασιασμένες ἀπὸ τὴν ἐγκαρδιότητα καὶ τὴν ἀγάπη ποὺ πλημμύριζε τὴν ἀτμόσφαιρα, οἱ συνέδριοι ἔφυγαν γιὰ τοὺς τόπους ὅπου ἐργάζονται, γεμάτοι ἐνθουσιασμὸ καὶ χαρὰ.

Εἶναι ἡ ἐλπίδα μας!

ΠΟΛΛΟΙ ΘΑΝΑΤΟΙ . . .

Ἐνα μεγάλο κακὸ ποὺ μᾶς δέρνει, εἶναι καὶ τὰ αὐτοκινητικὰ ἀτυχήματα. Ὁ περιθώριος «Μολῶχ τῆς ἀσφάλτου» δίνει καὶ παίρνει, καθημερινά. Ἄν πῆς καὶ γιὰ κάτι «συνεχόμενες» ἀργίες, πόσα ἀπωρφανισμένα σπίτια θὰ εὐχόντουσαν νὰ μὴν εἶχαν ὑπάρξει, γιατί τότε δὲν θὰ εἶχαν χάσει τοὺς ἀνθρώπους τους...

Ἄλλὰ νὰ «κληθῆ σὲ ἀπολογία» ἡ στήλη: Τί τὰ θυμάται αὐτά; Γιὰ νὰ θρηνοῦμε χωρὶς καμιὰν ὠφέλεια; Ἡ μήπως «λόξεψε» καί, μπαίνοντας σὲ ξένες

ἀρμοδιότητες, θέλει νὰ προτείνη «μέτρα», ὅπως παραδ. χάρι καλύτερη συντήρηση τῶν δρόμων, ἐπιμελέστερη σήμανσι κλπ.;

—Τίποτε ἀπ' ὅλα αὐτά! Καί ὅμως ἔχει κάτι νὰ πῆ, πού τὸ νομίζει χρήσιμο, κι' ἄς μὴν εἶναι, ἔστω, γενικά καὶ ἄμεσα χρήσιμο: Πῶς εἶναι κι' αὐτά, τὰ ἐξωφρενικά πολλαπλασιασμένα αὐτοκινητικά δυστυχήματα, κατὰ μεγάλο μέρος, καρπὸς τῆς ἀγωγῆς πού δίνουμε σήμερα στοὺς ἑαυτοὺς μας, στὰ παιδιὰ μας καὶ σ' ὅλους γενικά τοὺς συνανθρώπους μας: Ἐχουμε «ἀμοληθῆ», σάν σκύλοι-θηρία πού τοὺς ἔλυσαν ἀπὸ τὶς ἀλυσίδες τοὺς κι' ὀρμᾶνε — ὅποιον πάρῃ ὁ χάρος! «Ἀπελευθέρωσι» — ἀπ' ὅ,τι πᾶει νὰ σ' ἐμποδίσῃ ν' ἀποκτηνῶθῃς. Τὸ «γοῦστο» σου, τὸ «κέφι» σου, αὐτὸ νὰ εἶναι μοναδική ἐπιδίωξι γιὰ τὸν καθένα! —Μὰ ἔτσι ἡ ζωὴ γίνεται ζούγκλα στὴν πραγματικότητα καὶ ὁ ἄνθρωπος — πῶς νὰ τὸ κάμουμε; — δὲν εἶναι πλασμένος θηρίο. (Μπορεῖ νὰ θέλῃ, πολλές φορές ἔστω, νὰ κἀνῃ ὅ,τι καὶ τὸ θηρίο, ἀλλὰ σὲ καμιά περίπτωσι δὲν θέλει οἱ ἄλλοι νά... εἶναι γι' αὐτὸν ἴδιοι μὲ θηρία). Ἄφοῦ λοιπὸν εἶναι ἀδύνατο νὰ ζήσῃ στῆ ζούγκλα (φανερὸ ὅτι δὲν εἶναι πλασμένος γι' αὐτήν) κι' ἀφοῦ «ἀπελευθέρωσι» μονόπλευρη (μόνο γιὰ μένα καὶ χωρὶς τὶς φυσικὲς τῆς συνέπειες) δὲν γίνεται, (—ἄς προσθέσουμε κι' ἓνα ἄλλο: ἀφοῦ, κι' ἂν ἀκόμη ὅλ' αὐτὰ ἦταν δυνατὰ, ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τὴν τέτοια ζωὴ του θὰ συχαινόταν ὁ ἴδιος τὸν ἑαυτὸ του) τότε δὲν μένει παρὰ νὰ κηρύξουμε τὸν πόλεμο στὸ μέσα μας θηρίο καὶ νὰ εὐνοήσουμε ὅ,τι μπορεῖ νὰ ξυπνήσῃ, νὰ καλλιεργήσῃ, νὰ ἐνισχύσῃ τὸν μέσα μας ἄνθρωπο.

Αὐτὰ εἶναι τὰ λογικά, τὰ ἀπλᾶ, πού δὲν χρειάζονται καμιά ιδιαίτερη ἐξυπνάδα ἢ μόρφωσι, γιὰ νὰ τὰ καταλάβῃ κανεὶς. Καὶ τώρα ἡ ἐρώτησι: Τί θὰ γίνῃ, ἂν μιὰ κοινὴ νῆα κἀνεὶ τὰ ἐντελῶς ἀντίθετα; Ἄν ὅλοι τρέφουμε καὶ δίνουμε ὅλη μας τὴν ἔγνωια στὸ θηρίο κι' ἀπὸ τ' ἄλλο μέρος πολεμᾶμε τὴν Πίστι τοῦ Χριστοῦ, τὴν Ἐκκλησίαν Του, πῶς εἶναι δυνατό «νὰ

ἰδοῦμε Θεοῦ πρόσωπο»;

—Καλὰ, ἀλλὰ μὲ τ' αὐτοκινητικά ἀτυχήματα τί σχέσι ἔχουν ὅλ' αὐτά, τὰ σωστά;

—Μὰ, τῆς ἁμαρτίας συνέπειαι εἶναι ὅ,τι κακὸ μᾶς συμβαίνει. Καὶ τὰ ἐξωφρενικά πολλαπλασιασμένα αὐτοκινητικά ἀτυχήματα, τῆς ἁμαρτίας (καὶ μάλιστα μιᾶς συγκεκριμένης καὶ βασικῆς) εἶναι ἀποτέλεσμα: Τ ο ὕ ἐ γ ω ἴ σ μ ο ὕ. Αὐτὸς συγκεκριμένα, ὁ ἐγωϊσμός, εἶναι πού λυσσάει γι' «ἀπελευθέρωσι», πού δὲν συλλογίζεται καθόλου τὶς συνέπειες ὅταν πρόκειται γιὰ τὴ δική του «ἀπόλαυσι». Λοιπὸν, κυρίως σὲ ὅσους ξέρονται νὰ ὀδηγοῦν αὐτοκίνητο, ἀλλὰ, λιγώτερο, καὶ στοὺς ἄλλους, εἶναι φανερό ὅτι... π ο λ ὕ ς τ ρ ε λ ὀ ς ἐ γ ω ἴ σ μ ὀ ς φανερώνεται στὸν τρόπο πού ὀδηγοῦνται τ' αὐτοκίνητα στὴν πατρίδα μας! Εἶναι, δυστυχῶς, ἀνησυχητικά πολλοὶ οἱ ὀδηγοὶ πού πιστεύουν πῶς εἶναι οἱ καλύτεροι. Καί, τέλος πάντων, ἂν ἐπρόκειτο νὰ τὸ πιστεύουν μόνο, χωρὶς ἄλλες συνέπειες, τὸ κακὸ δὲν θὰ ἦταν τόσο μεγάλο. Ἄλλὰ θέλουν καὶ νὰ τὸ δείχνουν, νὰ «κάνουν τὸ κομμάτι τους» γιὰ νὰ τοὺς θαυμάσουν οἱ ἄλλοι. Δὸς του λοιπὸν στροφὲς ἐπικίνδυνες, δὸς του προσπεράσματα... ἀνισορροπίας, δὸς του ταχύτητες μεγάλες ἀνάμεσα σ' ὅποιαδήποτε ἐμπόδια (φτάνει νὰ μὴ μᾶς θλέπη ἀστυφύλακας) καὶ δὸς του, τέλος, «παρεξέκλινε τῆς λαρίδος του καὶ εἰσήληθε στὸ ἀντίθετο ρεῦμα κυκλοφορίας...».

Ἄκομη: Ὁ ἄνθρωπος, φεύγοντας θεληματικά ἀπὸ τὸ σωστό, πίστεψε ὅτι θὰ στηριχθῆ καὶ θὰ κυριαρχήσῃ μὲ τὴν τεχνικὴ πρόοδο. Καὶ στὴν ὀδήγησι ὅμως, ὅπως καὶ παντοῦ, ἡ τεχνικὴ πρόοδος στὰ χέρια τῆς ἁμαρτίας — ἐδῶ τοῦ ἐγωϊσμοῦ — ὅχι μόνον δὲν λιγοστεύει τὸ κακὸ, ἀλλὰ τὸ μεγαλύνει. Ἐνα «καλὸ αὐτοκίνητο» φέρνει πολλοὺς νεαροὺς (καὶ μὴ...) ὀδηγοὺς σὲ σκέτη τρέλα!

Κι' ἐδῶ λοιπὸν: Ἄν θέλετε νὰ εἰσθε καλὸς ὀδηγός, πρὶν πιᾶσετε τὸ τιμόνι στὰ χέρια (καί, ἀκόμη καλύτερα, μόλις ἀρχίσετε τὴν ἡμέρα σας) διώξτε τὸν ἐγωϊσμὸ ἀπὸ πάνω σας!

ΕΞΑΡΤΗΣΙ

Ἡ στήλη θά θυμίση, σχετικὰ μὲ τὴν Τηλεόρασι, κάτι πού μοιάζει μὲ παρωνυχίδα, μπροστά στις πελώριες ζημιές πού μὲ τὸ ἐργαλεῖο αὐτὸ ὁ ἄνθρωπος τῆς ἐποχῆς μας προκαλεῖ στις ἀσθενέστερες συνειδήσεις. Πρόκειται γιὰ παρωνυχίδα, ἀλλὰ καὶ οἱ παρωνυχίδες ἐνοχλοῦν κάποτε πολύ, καὶ ἄλλωστε μποροῦν νὰ δημιουργήσουν καὶ σοβαρώτερα ἐνοχλήματα. Ὁ λόγος εἶναι γιὰ τὴν παθητικότητα πού φέρνει ἡ Τηλεόρασι στοὺς θιασῶτες τῆς. Τοὺς ἀποκοιμίζει, λές καὶ τοὺς ὑπνωτίζει, καὶ μένουν μπροστά τῆς συνέχεια μὲ τις ὥρες, ἀνεξάρτηθα ἀκόμη κι' ἀπὸ τὸ τί προσβάλλεται, ἄβουλοι καὶ ἀνίκανοι γιὰ τὸ παραμικρό.

Πολὺ σωστά, ἐξ αἰτίας τῆς «πληγῆς» μὲ τὰ ναρκωτικά, ἔχει προσεχθῆ, στὴν ἐποχή μας, γιὰ νὰ καταπολεμηθῆ, ἡ ἐξάρτησι τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ κάτι πού τὸν θλάπτει, ἀκόμη κι' ἀπὸ κάτι πού, ἀπλᾶ, δὲν τοῦ εἶναι ὠφέλιμο, καὶ μάλιστα σὲ βαθμὸ ἱκανοποιητικό. Τέτοιαν ἐξάρτησι, ἀπὸ κάτι ὀλέθριο, δημιουργοῦν τὰ ναρκωτικά, ἀλλὰ καὶ (δ-

σο κι' ἂν ὁ μοντέρνος θλιβερός ἄνθρωπος, κοροϊδεύοντας «ἐν γνώσει καὶ ἐκ προθέσεως» τὸν ἑαυτὸ του, δὲν θέλει νὰ τὸ ἀναγνωρίση) ὁ ἄνομος σεξουαλισμός, ὁ «πανσεξουαλισμός», ἀκόμη καὶ τὸ «ἀπλό» (ἂν εἶναι ἀπλὸς καὶ ὁ καρκίνος) τσιγάρο. Κάθε τέτοια ἐξάρτησι δίκαια ἀναγνωρίζεται ὡς κίνδυνος, μεγαλύτερος ἢ μικρότερος. Στὴν Τηλεόρασι λοιπὸν εἶναι τεράστιο τὸ πλῆθος τῶν ἀνθρώπων (ἡλικιωμένων, συνταξιούχων, παθιασμένων μὲ τὸ «μαγικό κουτί», ἀνέργων, στενοχωρημένων, ἀνηλίκων καὶ πολλῶν ἄλλων), πού νομίζουν πὼς βρίσκουν κατ' ἐπίστασι γιὰ πολλοὺς ἀπ' αὐτοὺς μάλιστα δὲν ἔχει κἂν σημασία ἂν αὐτὸ τὸ κάτι εἶναι καλὸ ἢ κακὸ, ὠραῖο ἢ ἄσχημο, μὲ νόημα ἢ χωρὶς φτάνει πού εἶναι κάτι, ἐνῶ τὸ κενὸ πού νοιώθουν δὲν εἶναι τίποτε.

Σάμπως λοιπὸν ἡ παρωνυχίδα πού εἴπαμε... παίρνει πελώρια σημασία. Ἄν σκεφθῆ τὴν «ἐξάρτησι» πού δημιουργεῖ ἡ Τηλεόρασι, ἐκεῖνος πού διαλέγει τὸ πρόγραμμά τῆς θά ἔπρεπε νὰ τρέμη ἡ ψυχὴ του...

Π. ΚΛΩΝΑΡΗΣ

ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ

Η ΔΙΑΚΗΡΥΞΗ ΤΗΣ «ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ»

Ἄγαπητές «Ἀκτίνες»

Τὸ ἄρθρο τοῦ κ. Μ. Μηλίγκου (σελ. 295/6) μὲ γύρισε 40 χρόνια πίσω στὰ δύσκολα τότε ἐφηβικά μου χρόνια. Ἦμουν ἕνας ἀπὸ τοὺς νέους τῆς ἐποχῆς ἐκείνης πού δέχτηκαν τὴν εὐεργετικὴ ἐπίδραση τοῦ ἀνεπανάληπτου κείμενου τῆς Διακήρυξης τῆς Χ.Ε.Ε.

Στὴν ταραγμένη ἐποχὴ μας μὲ τὴν παν-

θομολογούμενη πτώση τῶν πνευματικῶν ἀξιῶν, νομίζω ὅτι ἕνα τέτοιο κείμενο, μαζί μὲ τις κρίσεις διασῆμων Ἑλλήνων καὶ ξένων ἐπιστημόνων, πρέπει νὰ τύχει πάλι εὐρείας δημοσιότητος καὶ μὲ τὴ φλόγα τοῦ ἐνθουσιασμοῦ καὶ τῆς πίστεως τῶν παιδιῶν τῆς ΧΦΕ νὰ διαδοθεῖ στοὺς νέους, πού πασχίζουν σὲ μιὰ κοινωνία ξντονης ἀμφισβήτησης, νὰ θροῦν τὸν προσανατολισμό τους.

Εἶμαι βέβαιος ὅτι γιὰ πολλοὺς σημερινοὺς νέους τὸ κείμενο τῆς Χ.Ε.Ε, πού δὲν ἔχει χάσει τίποτα ἀπὸ τὴν ἐπικαιρότητά του, θά ἔχει τὴν ἴδια καθοριστικὴ ἐπίδραση πού ἔχει γιὰ τοὺς νέους τοῦ 1946.

Μὲ πολλὰς εὐχαριστίας
Π. ΔΙΟΝΥΣΟΠΟΥΛΟΣ

ΑΚΤΙΝΕΣ ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 1987

ΒΟΗΘΕΙΑ ΣΤΗΝ «ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΤΗΣ ΣΙΩΠΗΣ»

Στην Τσεχοσλοβακία, ένας ηλικιωμένος ιερέας δεν μπορούσε να διασχίζει την ένορία του με το ποδήλατό του που είχε πιά παλιώσει. Έπρεπε να πάρει την απόφαση και να ζητήσει τη μετάθεσή του από τον Έπίσκοπο, όποτε ειδοποιήθηκε από μια επιχείρηση εισαγωγών, ότι είχε να παραλάβει ένα μικρό αυτοκινητάκι.

Στην Πολωνία, ένας άλλος κληρικός έβλεπε ότι θα έχανε την εκκλησία του, από τη στέγη της οποίας έτρεχε το νερό της βροχής, και το κράτος δεν θα παρέλειπε να διατάξει τα κλείσιμό της με το πρόσχημα ότι το κτίριο ήταν επικίνδυνο. Τό είχε πάρει ήδη απόφαση, όταν έλαβε, με τη μεσολάβηση μιας Πολωνικής Τράπεζας, δελτία αγορών που θα μπορούσε να ανταλλάξει με οικοδομικά υλικά.

Τέτοια θαύματα γίνονται σχεδόν κάθε ημέρα στην Ανατολική Ευρώπη. Είναι έργο του π. Wegenfeld van Staater. Αυτός ο άνθρωπος, έχει ως σκοπό του να συντηρεί την Έκκλησία ζωντανή στις κομμουνιστικές χώρες. Η όργανωση, μέσω της οποίας εκτελεί τα έργα του ονομάζεται: «Βοήθεια στην διωκόμενη Έκκλησία». Όταν πρωτάρχισε το 1947, είχε μόνον ένα μικρό γραφείο, στα περίχωρα της Αμβέρσας, στο Βέλγιο. Σήμερα το έργο έχει οικήματα και αντιπροσώπους σε 14 χώρες. Αυτή η υπερταχεία εξέλιξη, οφείλεται στην τόλμη του, στην επιμονή του και στην ανεξάντλητη φαντασία του.

Έκτοτε η Όργανωση απέδειξε ότι ήταν κατά πολύ ισχυρότερη από τις κομμουνιστικές αρχές. Άρκει να προσέξουμε τί κατόρθωσε να περάσει πίσω από το Σιδηρούν Παραπέτασμα τα τελευταία χρόνια, για να βοηθήσει διάφορα πρόσωπα που είχαν ανάγκη. Δεν έπρό-

κειτο μονάχα για συνηθισμένη βοήθεια, αλλά για τα πιο ποικίλα πράγματα: κινητές πολυθρόνες ανάπηρων, όργανα κηπουρικής για γηροκομεία, ηλεκτρικά πλυντήρια, μια μπετονιέρα, μουσικά όργανα, συνδρομές σε περιοδικά, κυψέλες, μηχανή ευκαιρίας για το Volkswagen ενός Ιερέως, που ήθελε να κρατήσει το μοντέλο του 1949 από φόβο μη τυχόν και διεγείρει ύποψίες με καινούργιο αυτοκίνητο, ένα προκατασκευασμένο σπίτι κ. ά.

Η στρατηγική συνίσταται πρώτα στο να σώσει εκείνους που έnsαρκώνουν την Έκκλησία, Ιερείς ή λαϊκούς — αυτοί είναι η ανάπληρη προφυλακή της Έκκλησίας. Για να στηρίξουμε το θάρρος τους, λέει, πρέπει να αισθάνονται, ότι δεν τους ξεχνούμε.

«Η Βοήθεια» δαπανά 425.000 φρ. κάθε χρόνο για τους άποστολικούς τουρίστες που τους βοηθεί να συγκρατούν τις επαφές μεταξύ Ανατολής και Δύσεως. Αυτοί οι τουρίστες Χριστιανοί είναι επιφορτισμένοι να ένισχύσουν πνευματικά και να υποστηρίξουν τους δημοθρήσκους τους στις κομμουνιστικές χώρες. Όταν συμπληρωθεί η άποστολή των προσθέτουν νέα βοήθεια στον κατάλογο. Ο ένας συναντά κάποιον Ιερέα που έχει ανάγκη Βιβλικών φίλμ για να προσελκύσει παιδιά στον Χριστιανισμό. Ο άλλος παρατηρεί ότι οί καλογρηές δεν έχουν ζεστά ρούχα για τόν χειμώνα. Ένας άλλος συναντά κάποιον λαϊκόν στον όποϊον άρνούνται να δώσουν έργασία, γιατί είναι κατηχητής κι έχει ανάγκη βοήθειας για να διαθρέψει την οικογένειά του.

Μερικές περιπτώσεις σημειούνται από άλλους τουρίστες ή από άτομα που ταξιδεύουν για υποθέσεις. Ένας Έλβε-

τὸς βιομήχανος πού πηγαίνει τακτικά στὴν Πολωνία εἶχε τὴ συνήθεια νὰ κάνει χρηματικά δῶρα σὲ μερικούς πού εἶχαν τὴν ἴδιαν πίστιν μὲ αὐτόν. Ἐπειδὴ ὁ ἀριθμὸς τῶν προστατευομένων του συνεχῶς αὐξάνετο καὶ τὸ θῆρος ἐγίνετο πολὺ μεγάλο, ἐπεκονιώνησε μὲ τὴν «Βοήθεια» πού τοῦ παρεχώρησε τὸ ποσὸν τῶν 10.000 φρ. καὶ ἐπιφορτίζεται νὰ περνᾷ βιβλία, μαγνητόφωνα καὶ θρησκευτικά φιλμ.

Ἔνα γεγονός εἶναι καταπληκτικό· πολλοὶ ὑπάλληλοι κομμουνιστὲς βοηθοῦν στὸ σκοπὸ. Ἄλλοι εἶναι πιστοί, πού γιὰ νὰ μὴ χάσουν τὴ θέση τους δὲν παρουσιάζονται φανερά. Δίδουν πληροφορίες γιὰ μεταβολές πού ἐτοιμάζονται στὸν πολιτικὸ ἢ στὸ θρησκευτικὸ στίθω. Ἐπισπεύδουν τὶς ἄδειες οἰκοδομῶν, προσπαθοῦν νὰ ἀποτρέψουν τὸ κλείσιμο τῶν ἐκκλησιῶν, ὥστε οἱ ἱερεῖς νὰ ἔχουν τὸν καιρὸ νὰ κάμουν τὶς ἐπισκευές.

Ἡ «Βοήθεια» ἀναλαμβάνει νὰ μοιράζει σ' ὄλους τοὺς σπουδαστὲς τῶν θρησκευτικῶν Σεμιναρίων στὴ Γιουγκοσλαβία 250 φρ. στὸν καθένα τὸ χρόνο. Ἐπὶ πλέον τυπώνει θρησκευτικά βιβλία στὴ Σλαβική γλῶσσα, καὶ ἀποστέλλει στοὺς θεολόγους εἰδικὰ βιβλία γιὰ νὰ τοὺς καθιστᾷ ἐνήμερους τῶν τελευταίων ἐξελίξεων. Οἱ φοιτηταὶ τῆς Ἱατρικῆς λαμβάνουν τὰ τελευταῖα βιβλία πού ἐκδίδονται. Καὶ χάρις στὶς γραφομηχανές πού προμηθεύει ἡ «Βοήθεια» ἀναπαράγονται τὰ ἐγκυκλοπαιδικὰ, τὰ θρησκευτικά καὶ τὰ ἐπιστημονικά συγγράμματα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα οἱ λογοκριταὶ δὲν ἀφίνουν νὰ περάσουν παρὰ 4-5 ἀντίτυπα.

Τὸ κέντρο ἀποστολῆς τῆς «Βοήθειας» εἶναι ἐγκατεστημένο στὴ Βιέννη, ἀπὸ δέπου τὰ δέματα μὲ τροφές, γιατρικά, βιβλία καὶ ρούχα ἀποστέλλονται ταχυδρομικῶς. Ἡ ἀποστολὴ τῆς Βίβλου εἶναι δύσκολη. Κάποτε συμβαίνει νὰ καταστραφεῖ ἕνα πακέτο ἢ νὰ ἐπιστραφεῖ. Πρόσφατα ἐπεστράφη μιὰ Βίβλος ἀπὸ τὴν Ἀνατολικὴ Γερμανία μὲ τὴ σημείωση: «Ἀντιδημοκρατικὴ». Κῶμα δόκλιο οἱ αἰτήσεις γιὰ οἰκοδομικά ὑλικά. Μία αἴτηση ἐξ ἄλλου εἶναι ἐξαιρετικὰ συγκινητικὴ. Προέρχεται ἀπὸ κάποιον Τσεχοσλοβάκον ἱερέα, καὶ ἦταν μέσα στὸ εὐχαριστήριο γράμμα γιὰ τὸ πακέτο βιβλίων πού εἶχε παραλάβει. Ὁ δυστυχῆς περιγράφει μιὰ θλιθερὴ ἱστορία. Γιὰ νὰ μπορέσει νὰ ἐπισκευάσει τὸν τοῖχο καὶ τὴ στέγη τῆς ἐκκλησίας ζήτησε τὴν ἄδεια νὰ πωλήσει ἕνα ἀπὸ τὰ δύο ἀρμόνια. Τὸ ἐπέτυχε, ἀλλά, τότε, τὸν ὑπεχρέωσαν νὰ παραδώσει τὰ χρήματα στὶς Ἀρχές. Ἡ «Βοήθεια» ἔστειλε στὸν ἱερέα κουπόνια γιὰ οἰκοδομικά ὑλικά ἀξίας 7.500 φρ.

Μιὰ ἄλλη φορὰ ἕνας Τσέχος πρόσφυγας στὸ Βέλγιο μαθαίνει ἀπὸ ἕναν γιατρό ὅτι κάποιος ἱερέας πεθαίνει στὸ νοσοκομεῖο τῆς Πράγας γιὰτὶ χρειάζεται κάποιον φάρμακο ἀπὸ τὶς Η.Π.Α. Εἰδοποιεῖ τὴν Ὀργάνωση τηλεφωνικῶς ἀμέσως στὸ Τουγαλο. Ἡ Ὀργάνωση μὲ τὴ σειρά τῆς κάποιον γνωστὸ κάτοικο τῶν Η.Π.Α. καὶ μετὰ τρεῖς ἡμέρες τὸ φάρμακο ἀποστέλλεται ἀεροπορικῶς στὴν Πράγα. Ὁ ἱερεὺς σώθηκε.

Κ. Δ. ΣΠΗΛΙΩΤΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

«**AKTINES**». Μηνιαῖον περιοδικόν. Κυκλοφορεῖ τὴν 1ην ἐκάστου μηνός. Ἱδιοκτήτης: «Χριστιανικὴ Ἐνωσις Ἀκτίνες», ὁδὸς Καρύτση 14, 105 61 Ἀθήναι, Τηλ. 3235-023. Ἐκδότης καὶ Διευθυντὴς Συντάξεως: Γεώργιος Δ. Ἱατρίδης, Παρθενῶνος 26, 117 42 Ἀθήναι. Προϊστάμενος Τυπογραφείου: Βλ. Δ. Σταματόπουλος, Ἱπποκράτους 189, 114 72 Ἀθήναι. Τιμὴ τεύχους δρχ. 40. Ἐτησίαν συνδρομὴ, ἐσωτερικοῦ δρχ. 400, ἐξωτερικοῦ δολ. 10. Ἡ διεύθυνσις ἐπιφυλάσσει εἰς ἑαυτὴν τὸ δικαίωμα νὰ μὴ δημοσιεύσῃ ἢ νὰ συντέμνῃ κατὰ τὴν κρίσιν της οἰονδήποτε χειρόγραφον. Χειρόγραφα, δημοσιεύμενα, ἢ μὴ, δὲν ἐπιστρέφονται. Ἀναγγελίαι ἐντύπων ἐν γένει καὶ εἰςβιβλιοκρισίαι δὲν δημοσιεύονται.

Τόπος ἐκδόσεως: Ἀθήναι, Φεβρουάριος 1987

«ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ»

ΜΕΛΕΤΑΙ ΤΟΥ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΨΥΧΙΚΗΣ ΥΓΙΕΙΝΗΣ

ΑΠΟ ΤΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΕΦΗΒΟΥ

Είναι ένα σύγχρονο βοήθημα για τους γονείς, εκπαιδευτικούς, οδηγητάς τῆς νεότητος καὶ τοὺς ἰδίους τοὺς ἐφήβους μας.

Τὸ ἔργον περιλαμβάνει σὲ τρίτην ἔκδοσι ἐκσυγχρονισμένη τὶς μελέτες:

ΤΟΜΟΣ Α΄.

1. Η ΚΡΙΣΙΣ ΤΗΣ ΕΦΗΒΙΚΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ
2. Ο ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΟΣ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΣ
3. Ο ΕΦΗΒΟΣ ΚΑΙ Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ
4. ΤΑ ΑΙΣΘΗΜΑΤΑ ΜΕΙΟΝΕΚΤΙΚΟΤΗΤΟΣ

ΤΟΜΟΣ Β΄.

1. Ο ΕΦΗΒΟΣ ΚΑΙ Η ΚΟΙΝΩΝΙΑ
2. Η ΥΓΕΙΑ, Η ΑΣΘΕΝΕΙΑ ΚΑΙ Η ΨΥΧΗ ΤΟΥ ΕΦΗΒΟΥ
3. Ο ΕΦΗΒΟΣ ΚΑΙ Η ΠΑΙΔΕΙΑ
4. Ο ΕΦΗΒΟΣ ΚΑΙ Η ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΖΩΗ

Στὴν ἐποχὴ μας οἱ ἀπαιτήσεις γιὰ τὴν ὀρθὴν ἐπίλυσι τῶν ψυχολογικῶν προβλημάτων τῆς νεολαίας μας ἀξάνουν συνεχῶς καὶ καθίσταται ἀναγκαία ἡ σπουδὴ γιὰ μίαν οὐσιαστικὴν καὶ ἀληθινὴν βοήθεια.

Αὐτὴ τὴν ἀνάγκη ζητεῖ νὰ καλύψῃ τὸ ἀνωτέρω δίτομον ἔργο.

Πωλοῦνται σὲ ὅλα τὰ Βιβλιοπωλεῖα τοῦ Κέντρου καὶ τῶν Ἐπαρχιῶν. Κεντρικὴ διάθεσις τόμων καὶ παραγγελίαις:

*Γραφεῖα Περιοδικοῦ «Ἀκτίνες», Καρύτση 14
105 61 Ἀθῆναι — Τηλ. 3235023*

ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ

ΜΕΛΕΤΑΙ ΤΟΥ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΨΥΧΙΚΗΣ ΥΓΙΕΙΝΗΣ

ΚΥΚΛΟΦΟΡΗΣΕ

Ο ΠΡΩΤΟΣ ΤΟΜΟΣ

ΑΠΟ ΤΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ

Υ Π Ο

Α Ρ. Α. Α Σ Π Ι Ω Τ Η

ΨΥΧΙΑΤΡΟΥ

Περιλαμβάνει σε 6' έκδοση τις μελέτες:

- 1) ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ
- 2) ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ Η ΠΕΙΘΑΡΧΙΑ
- 3) ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ ΤΟ ΠΑΙΧΝΙΔΙ

Πωλείται σε όλα τα βιβλιοπωλεία του Κέντρου και των Έπαρχιών.

Κεντρική διάθεση των τόμων και παραγγελίες: Γραφεία Περιοδικού

«Άκτινες», Καρύτη 14 — 105 61 Αθήναι, — τηλ. 32 35 023.
